

Dialogoog over de geschiedenis van de Indonesische archipel

Een inventarisatie naar (behoefte aan) dialoogvormen
binnen ervarings- en herinneringsgemeenschappen in
Nederland, verbonden aan de geschiedenis van de
Indonesische archipel

In opdracht van het ministerie van
Volksgezondheid, Welzijn en Sport
3 april 2024

Diversion

Inhoud

1. Inleiding	3
2. Werkwijze: overwegingen en keuzes	5
3. Behoefte aan dialoog	7
3.1 Algemene behoefte	7
3.2 Waarom de behoefte aan dialoog?	8
3.3 Waar moet de dialoog over gaan?	10
3.4 Met wie moet de dialoog worden gevoerd?	15
3.5 Hoe moet de dialoog worden gevoerd?	17
4. Inventarisatie bestaande dialoogvormen (en dialogen in ontwikkeling)	21
4.1 Doel: Kennis over geleefde geschiedenis overbrengen	22
4.2 Doel: Verwerken van de impact van de geschiedenis op het individu	24
4.3 Doel: Verbinding creëren binnen en tussen gemeenschappen en de brede Nederlandse samenleving met als doel wederzijds begrip en respect	26
5. Conclusie	29
5.1 Antwoord op onderzoeksvragen	29
5.2 Reflectie	33

1. Inleiding

“Met de dialogoog probeer je elkaar te begrijpen, en gaat het niet om het behalen van je gelijk. Het gaat dus ook meer over gevoelens en waarom je dat zo voelt. [...] Het gaat om zoeken naar verbinding; eerst in contact met jezelf en dan met de ander.”

- deelnemer van Stichting Dialogoog Nederland-Japan-Indonesië

In voorliggend rapport delen wij de opbrengsten van een inventarisatie naar bestaande dialogoogvormen en behoeftes aan dialogoogvormen binnen de ervarings- en herinneringsgemeenschappen van de Indonesische archipel/Indonesië. Diversion, bureau voor maatschappelijke innovatie, voerde de inventarisatie uit op verzoek van de directie Maatschappelijke ondersteuning (DMO), cluster Oorlogsgetroffenen en Herinnering WOII (OHW) van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS).

In februari 2023 kwam het adviesrapport ‘Deel en Verbind – Nederland, Nederlands-Indië, Indonesië’ uit dat in het kader van het projectplan Collectieve erkenning opgeleverd is door de commissie ‘Versterking kennis geschiedenis voormalig Nederlands-Indië’. Deze commissie onderzocht welke maatregelen kunnen worden geadviseerd om kennis over, inzicht in en begrip voor de geschiedenis van Nederlands-Indië/Indonesië te vergroten. In het rapport constateert de commissie een “nadrukkelijke behoefte om persoonlijke verhalen te vertellen en te delen” en dit beperkt zich niet tot het verleden. Collectieve erkenning gaat over “het borgen van herinneringen, maar ook over het plaatsen van die herinneringen in een veranderende maatschappelijke context.” De commissie spreekt over het belang van het maken van ruimte voor meerdere narratieven: “Nieuwe wetenschappelijke inzichten, veranderingen in de culturele wereld - van musea tot toneel, film en architectuur – en jongere generaties die zelfbewust andere vragen dan hun ouders en voorouders stellen, intensiveren dat proces.” De commissie ziet een rol weggelegd voor het, vanuit de ervaringsgemeenschappen, stimuleren van de dialogoog over de geschiedenis van Nederlands-Indië/Indonesië en de doorwerking daarvan in het heden. Daarom adviseert de commissie om het experimenteren met verschillende dialogoogvormen te stimuleren, om uiteindelijk een passende vorm te vinden voor specifieke dialogoogtafels.

Het ministerie van VWS heeft op basis van dit advies twee vragen geformuleerd:

1. Wat is de behoefte binnen de gemeenschappen aan de dialogoog die verband houdt met de onderwerpen Tweede Wereldoorlog in Azië (1942-1945), de Indonesische Onafhankelijkheidsstrijd (1945-1949) en de komst van de gemeenschappen vanuit Indonesië naar Nederland in de jaren '40, '50 en '60?
2. Welke dialogoogvormen worden al ingezet vanuit de gemeenschappen?

Vanuit de ervaringen en de perspectieven van vertegenwoordigers van de gemeenschappen zelf beoogt dit rapport op die twee vragen inzicht te bieden. Deze inzichten kunnen worden gebruikt om focus aan te brengen in mogelijke vervolgstappen rondom dit vraagstuk, zowel door het ministerie van VWS als door het veld.

Deze rapportage bevat de bevindingen naar aanleiding van 15 diepte-interviews en deskresearch. In hoofdstuk 2 wordt de werkwijze en selectie van deelnemende organisaties toegelicht. In hoofdstuk 3 worden de behoeftes aan dialoog uiteengezet. Hoofdstuk 4 biedt een beknopte inventarisatie van bestaande dialoogvormen. Het rapport sluit af met een conclusie.

Deze inventarisatie had niet kunnen plaatsvinden zonder de deelnemers aan dit onderzoek. Wij willen hen hartelijk bedanken voor de tijd die zij hebben vrijgemaakt om met ons in gesprek te gaan, voor hun gastvrijheid en voor het delen van hun visies, ervaringen en toekomstplannen met betrekking tot dialoog.

2. Werkwijze: overwegingen en keuzes

Definitie van dialoog

In de opzet van dit onderzoek wordt uitgegaan van een brede definitie van dialoog: een dialoog is een gesprek tussen mensen, binnen of tussen (leden van) gemeenschappen, waarin het delen van persoonlijke ervaringen centraal staat. Organisaties en individuen vanuit de gemeenschappen organiseren een verscheidenheid aan momenten van samenkomst waar een dergelijk gesprek in voorkomt. Soms zit hier een specifieke methodiek achter en wordt het gesprek tussen deelnemers als dialoog aangeduid. Dan worden er werkvormen ingezet om het gesprek te faciliteren en begeleidt een getrainde gespreksleider de dialoog. Het komt echter vaker voor dat er geen sprake is van een methodiek en dat de dialoog niet als expliciet onderdeel van de bijeenkomst wordt genoemd. Toch zijn ook (juist) deze ‘informele’ dialogen interessant om mee te nemen in deze inventarisatie, omdat die veel voorkomen, uiteenlopende doelgroepen bereiken en mogelijk andere mensen samenbrengen dan de meer ‘formele’ dialogen. In de definitie van dialoog wordt uitgegaan van een centrale rol voor persoonlijke ervaringen en geleefde geschiedenis. Het gaat daarbij niet over feitelijke kennisoverdracht (hoewel dit soms een introducerend onderdeel kan zijn). Zoals een deelnemer aan de interviews het omschreef: “We raken veel thema's aan, maar op symbolische wijze. Niet met het hoofd, maar met het hart.”

Periodes van de geschiedenis

De focus vanuit het ministerie van VWS ligt op de dialoog over de geschiedenis van na 1942, in het bijzonder de periodes van de Tweede Wereldoorlog in Azië (1942-1945), de Indonesische Onafhankelijkheidsstrijd (1945-1949) en de komst van de gemeenschappen vanuit Indonesië naar Nederland in de jaren '40, '50 en '60. Hoewel deze periodes heel belangrijk zijn geweest in de geschiedenis, gaven bijna alle deelnemers vanuit de verschillende gemeenschappen aan deze afbakening te beperkt te vinden. Deelnemers gaven aan dat het belangrijk is om deze periodes in de bredere context van de (pre)koloniale tijd te zien en in dialoog te bespreken. Daarom zijn in deze inventarisatie ook de behoeftes met betrekking tot het voeren van de dialoog over de (pre)koloniale tijd meegenomen.

Methode

Door middel van deskresearch is in eerste instantie het stakeholdersveld in kaart gebracht: grass-roots organisaties in Nederland die ontstaan zijn uit de ervarings- en herinneringsgemeenschappen verbonden aan de Indonesische archipel/Indonesië, die zich (onder andere) bezighouden met het faciliteren van dialoog. De initiatiefnemers van, en betrokkenen bij deze organisaties hebben verschillende achtergronden: Chinees-Indonesisch, Moluks, Indonesisch, Papua en Indo-Europees. Vervolgens zijn er met vertegenwoordigers van 15 organisaties diepte-interviews afgenomen. Er is gekozen voor semigestructureerde diepte-interviews omdat het met aandacht uitvragen en begrijpen van bestaande dialoogvormen en het gesprek voeren over behoeftes tijd vergt en verdient. De interviews zijn vervolgens gecodeerd. Vanuit de opgehaalde inzichten uit het desk research en de interviews zijn de uitkomsten gestedilleerd.

Selectie organisaties interviews

De ervarings- en herinneringsgemeenschappen verbonden aan de Indonesische archipel zijn heel divers. Het gaat om twee miljoen mensen met verschillende achtergronden, ervaringen, tradities en behoeftes. Om te komen tot een selectie aan organisaties om diepte-interviews mee af te nemen en hierbij zo goed mogelijk recht te doen aan de diversiteit binnen het stakeholdersveld zijn er een aantal assen van diversiteit geformuleerd:

1. Op welk(e) onderwerp(en) richt de organisatie zich? (Tweede Wereldoorlog in Azië en/of de Indonesische Onafhankelijkheidsstrijd en/of de komst van de gemeenschappen vanuit Indonesië naar Nederland in de jaren '40, '50 en '60 en/of anders?)
2. Welke doelgroep vertegenwoordigt/bedient de organisatie? (Gemeenschappen, leeftijden/generatie(s), landelijke/regionale/lokale doelgroep?)
3. Hoe is de organisatie opgebouwd en welke plek neemt zij in binnen het veld? (Heeft de organisatie een spin in het web-functie binnen het veld? Krijgt de organisatie structurele financiering? In hoeverre werkt de organisatie met betaalde krachten en/of vrijwilligers?)
4. Welke dialoogvorm(en) zetten organisaties in of hebben ze ingezet? (Volgens een methodiek? Welke elementen?)

De organisaties die uit de inventarisatie van het stakeholdersveld zijn gekomen zijn vervolgens op de assen van diversiteit geplot. Vervolgens zijn hieruit achttien organisaties gekozen, waarvan er vijftien deel hebben genomen, die zich op uiteenlopende onderwerpen richten, verschillende doelgroepen bedienen, verschillende organisatievormen kennen en een diversiteit aan dialoogvormen inzetten. Dit geeft een breed beeld, maar blijft beperkt omdat het gaat om een relatief kleine groep deelnemers.

De volgende organisaties (op willekeurige volgorde) hebben deelgenomen aan een interview:

1. Stichting Waringin
2. Stichting Gastdocenten WO II Zuidoost-Azië
3. De Vriendenkring Lian Yi Hui
4. Stichting Dialoog Nederland-Japan-Indonesië
5. Stichting Muhabbat
6. Indisch Herinneringscentrum
7. Stichting Pelita
8. Chinese Indonesian Heritage Center
9. Dekoloniale Indonesië Nederland Herdenking
10. Museum Maluku
11. Stichting Gedeelde Verhalen
12. Stichting Nusantara Amsterdam
13. Jong 1508
14. Zwart x Oranje
15. Stichting Hapin

Vanuit de opdracht is in de selectie van deelnemers uitgegaan van organisaties die al in een bepaalde vorm de dialoog organiseren. Dat betekent ook dat er in dit onderzoek geen perspectieven zijn betrokken van mensen die de dialoog niet nuttig, wenselijk of nodig achten.

3. Behoefte aan dialoog

De eerste vraag van deze inventarisatie draait om de behoeftes vanuit de ervarings- en herinneringsgemeenschappen: welke behoeftes bestaan er vanuit hen om de dialoog te voeren over hun geschiedenissen?

3.1 Algemene behoefte

In het contact voorafgaand aan de interviews gaven veel deelnemers aan blij te zijn met de uitnodiging voor een interview, omdat zij dialoog een belangrijk onderwerp vinden en blij zijn dat er speciale aandacht naar uitgaat. Deelnemers vanuit verschillende generaties en gemeenschappen gaven aan dat zij een behoefte aan dialoog zien binnen hun gemeenschappen. Zo gaf Jong 1508, een organisatie die zich vooral inzet voor derde generatie Indische Nederlanders, aan dat ze ondersteboven waren van de hoeveelheid aanmeldingen voor hun dialoogtafels, en niet aan de vraag kunnen voldoen.

Wel bleek uit de interviews dat er grote verschillen in behoeftes bestaan tussen generaties en gemeenschappen. Verschillende deelnemers van Indische, Molukse en Papuase organisaties benoemden dat er bij de eerste en tweede generatie nog veel pijn zit. Die pijn leidt volgens de deelnemers vaak tot het zwijgen over de geschiedenis en het lastig aangaan van de dialoog. Een deelnemer van Stichting Pelita, die veel werkt met de Indische en Molukse eerste en tweede generatie, zei hierover: *“De eerste generatie zwijgt, ze hebben gestapeld trauma. Zij willen niets oprakelen, al helemaal niet in het openbaar. De tweede generatie draagt al dat leed met zich mee, en wil ogenschijnlijk niet praten, maar als je ze vraagt hoe het met ze gaat, willen ze wel praten. [...] Die tweede generatie zal niet zeggen: ‘Goh, ik wil lekker naar zo’n dialoogtafel.’ Die behoefte is er wel degelijk, maar ze gaan er niet als eerste zitten.”* Deelnemer van de Indische organisatie Stichting Waringin herkende dit: *“Een van de dingen die onze gemeenschap eigen is, is: ‘laat maar, het is geweest.’ Maar als ze diep in hun hart kijken, zeggen ze: ‘godverdomme, kon ik er maar over spreken.’”* Een deelnemer van de Papuase organisatie Stichting Hapin zei: *“Het is een politiek beladen geschiedenis. Het gesprek is moeilijk, als het al wordt gevoerd.”*

Bij de derde en vierde generatie Indische, Molukse en Papua gemeenschappen bestaat er volgens veel deelnemers een grote behoefte om de geschiedenis bespreekbaar te maken. Een deelnemer van Stichting Pelita zei hierover: *“De derde generatie is klaar met het systemische trauma. Zij lezen alle boeken en gaan naar de theaters. Zij willen het openbreken en dat alle trauma’s op tafel komen. [...] De derde en vierde generatie hebben zulke mooie middelen, met bijvoorbeeld spoken word, om uiting te geven hieraan.”* Een jonge deelnemer van De Dekoloniale Indonesië Nederland Herdenking gaf aan dat bewegingen als Black Lives Matter eraan hebben bijgedragen dat jonge mensen meer in gesprek willen over hun identiteit. Ook een deelnemer van de Papuase organisatie Hapin zei: *“Voor de eerste generatie geldt dat er veel pijn rondom historie zit. De tweede generatie heeft die pijn ook wel meegekregen, maar de derde generatie is wat meer zoekende. Die wil delen en uitwisselen. En heeft behoefte om buiten het politieke verhaal te zoeken.”* Een Molukse deelnemer van Stichting Gedeelde Verhalen gaf aan dat de tijd nu rijp is voor de dialoog over de geschiedenis: *“Je ziet dat we als samenleving op een kruispunt staan. Wat moeten we eigenlijk? Velen uit de eerste generatie zijn overleden of komen te overlijden waardoor er wellicht ruimte ontstaat om de dialoog te*

voeren. Tien jaar geleden was die mogelijkheid er nog niet. Het verdriet was te groot en waarschijnlijk uit respect voor de pijn en verdriet van de eerste generatie voelden de tweede en derde generatie die ruimte niet. Nu begint die ruimte te ontstaan.”

Opvallend was dat de deelnemers van Chinees-Indonesische organisaties anders keken naar de behoeftes van verschillende generaties. Een deelnemer van Chinees-Indonesische organisatie De Vriendenkring Lian Yi Hui gaf aan dat de interesse vooral bij de oudere Chinees-Indonesische generaties leeft: *“De ouderen willen het vooral, dat hun (klein)kinderen interesse tonen in hun cultuur. Bij andere gemeenschappen is meer interesse in samenkomen dan bij de jongere generatie van onze gemeenschap. De jongere generatie is bezig met carrière, kinderen krijgen. Misschien komt het op latere leeftijd.”*

3.2 Waarom de behoefte aan dialoog?

Uit de interviews kwamen drie voornamen redenen naar voren waarom mensen uit de ervarings- en herinneringsgemeenschappen behoefte hebben aan het voeren van de dialoog over hun geschiedenis:

1. Willen overbrengen van kennis over de geleefde geschiedenis
2. Behoeftte aan verwerken en helen van de persoonlijke impact van de geschiedenis
3. Willen creëren van wederzijds begrip en respect binnen en tussen gemeenschappen en de brede Nederlandse samenleving door verbinding

Voor sommige organisaties was daarbij een overkoepelend of achterliggend doel van belang: (mentale) dekolonisatie.

Overbrengen van kennis over de geleefde geschiedenis

Deelnemers vanuit de verschillende gemeenschappen gaven aan dat de dialoog een belangrijk middel is om kennis over de geschiedenis en cultureel erfgoed door te geven, zowel binnen de gemeenschappen als daarbuiten. Kennis zagen deelnemers hier nadrukkelijk niet als feitelijke kennis, maar als geleefde ervaringen en persoonlijke verhalen. Een deelnemer van de Papuase organisatie Hapin zei daarover: *“Er moet meer bekendheid komen over de gedeelde geschiedenis. We moeten persoonlijke verhalen naar buiten brengen, en laten zien: de geschiedenis leeft nog vandaag de dag.”* Deelnemers uit de oudere generaties gaven aan een sterke behoefte te hebben aan het doorvertellen van ervaringsverhalen. Juist nu er steeds minder mensen uit de eerste generatie in leven zijn, is het volgens hen belangrijk hier nu bij stil te staan. Een jongere deelnemer van de organisatie Zwart x Oranje benadrukte dat het verspreiden van ervaringsverhalen er ook voor zorgt dat verschillende perspectieven op de geschiedenis naar buiten komen: *“Als je kijkt naar de geschiedenis, het wordt maar vanuit één kant belicht. Het is belangrijk dat de andere kant ook belicht wordt. Dus ik denk niet een specifieke periode, maar laat de andere kant zien, naast het perspectief dat wordt gedeeld in de geschiedenisboeken.”* In het bijzonder de deelnemers uit de Molukse en Indische gemeenschappen gaven aan dat er een groot enthousiasme is onder jonge mensen, de derde en vierde generatie, om over deze geschiedenis te leren.

Verschiedende deelnemers noemden dat de dialoog kan helpen om kennis toegankelijk te maken. Een deelnemer van Stichting Nusantara Amsterdam zei hierover: *“Het is een kennis*

die iedereen toebehoort, het moet toegankelijk zijn.” Juist het voeren van de dialoog over de geleefde geschiedenis maakt de geschiedenis invoelbaar en geeft het een gezicht. Daarnaast wordt in de dialoog niet alleen stilgestaan bij de grote, historische ‘dieptepunten’, maar ook bij hoe die geschiedenis dagelijks door mensen zelf werd ervaren en welke impact de geschiedenis vandaag de dag nog heeft op mensen. Een deelnemer van het Chinese Indonesian Heritage Center zei hierover: *“Veel kennisverspreiding over geschiedenis is academisch, niet toegankelijk voor het brede publiek en gaat te veel over specifieke onderdelen van de geschiedenis: bijvoorbeeld oorlog en het daarbij behorende geweld. Er is weinig bekend over het leven en de ontberingen van de ‘gewone burger’ buiten de kampen in oorlogstijd.”*

Ook het belang van het doorgeven van kennis over cultureel erfgoed werd door meerdere deelnemers benadrukt. De oudere generaties hebben de behoefte hun cultuur door te geven aan nieuwe generaties. Een deelnemer van De Vriendenkring Lian Yi Hui zei hierover: *“Het gaat om overbrengen van gevoelens, cultuur, normen en waarden, tradities.”* Maar ook jongere generaties Indische, Molukse en Papua deelnemers gaven aan graag in dialoog te willen over hun culturele identiteit en roots. Verschillende deelnemers benadrukten nadrukkelijk dat hun cultureel erfgoed gevierd zou moeten worden tijdens de dialoog.

Verwerken en helen van de persoonlijke impact van de geschiedenis

Een tweede reden waarom het volgens veel deelnemers belangrijk is om de dialoog te voeren over de geschiedenis is het verwerken en helen van de impact van de geschiedenis op het individu: het doorbreken van intergenerationele patronen en trauma. Een deelnemer van de Dekoloniale Indonesië Nederland Herdenking vatte samen: *“Dialoog als heling”*. Veel deelnemers benoemden ‘Indisch zwijgen’ als een belangrijk patroon dat door middel van de dialoog kan worden doorbroken. Een deelnemer van Jong 1508 zei hierover: *“Dialoog betekent eigenlijk voor ons dat het Indisch zwijgen wordt doorbroken. Dat komt ergens vandaan, maar dat zie je vaker na traumatische ervaring; de overlevingsstand van ‘we kijken niet meer achterom’. Resultaat is dat dingen onbespreekbaar en onbegrepen blijven, van generatie op generatie.”* Door met elkaar in dialoog te gaan over het verleden en over hoe het verleden doorwerkt op het heden, hopen verschillende deelnemers de intergenerationele overdracht van gedrag en trauma te kunnen doorbreken. Meerdere deelnemers gaven aan dat door middel van het breken met doorgegeven patronen, hun gemeenschappen (verder) kunnen emanciperen in de Nederlandse samenleving.

Wederzijds begrip en respect creëren door verbinding

Een derde reden waarom er volgens deelnemers behoefte bestaat om de dialoog aan te gaan is om verbinding tussen generaties en gemeenschappen (en de brede Nederlandse samenleving) te creëren, met als doel meer wederzijds begrip en respect. Waar het bij de vorige reden gaat over persoonlijke verwerking van de geschiedenis, gaat het hier om maatschappelijke verwerking van de geschiedenis: het doorbreken van patronen die in de samenleving zijn ingebed en voortkomen uit het verleden. Vooral deelnemers uit de Molukse en Indische gemeenschappen gaven aan dat de dialoog kan bijdragen aan het tegengaan van discriminatie en racisme. Een deelnemer van Stichting Waringin gaf aan dat ‘de dialoog’ voor diens achterban betekent: *“Wederzijdse acceptatie en respect, en het terugbrengen van discriminatie en racisme.”* Heel belangrijk in het aangaan van de dialoog met deze reden is dat mensen met verschillende perspectieven en achtergronden worden samengebracht en zij

naar elkaar luisteren. Dit collectieve doel van de dialoog is volgens meerdere deelnemers nauw verbonden met persoonlijke verwerking en heling. Zo zei een deelnemer van Stichting Dialoog Nederland-Japan-Indonesië: *“Dat is onze missie; dat we via dialoog tot wederzijdse erkenning en begrip komen – in de hoop dat je in eerste instantie met jezelf in verzoening kan komen, de dialoog begint immers altijd bij jezelf. [...] Als je er voor jezelf niet uit bent wordt het lastig om te gaan luisteren naar anderen en daar begrip voor te krijgen. Wij gaan van het persoonlijke naar het collectieve.”*

(Mentaal) dekoloniseren

Een overkoepelend of achterliggende reden om de dialoog aan te gaan is volgens sommige organisaties het dekoloniseren van de Nederlandse samenleving. Zoals een deelnemer van Stichting Pelita hierover aangaf: *“Dat is de eerste stap. Het momentum is daar!”* Meerdere deelnemers benoemden het belang van het dekoloniseren van het onderwijs door de geschiedenis vanuit verschillende perspectieven te onderwijzen. Maar het onderwijs is niet de enige plek waar het delen van verschillende of andere verhalen centraal zou moeten staan om zo te dekoloniseren. Een deelnemer van de Dekoloniale Indonesië Nederland Herdenking benadrukt het belang van een dekoloniale herdenking: *“Ik voel juist veel verbintenis met de Indonesische kant van mij. Voor mij was het dus heel belangrijk dat de herdenking dekoloniaal was, dekoloniserend is. Dat is een proces. De insteek van de herdenking is: het Indonesische verhaal mag bestaan. De ene pijn hoeft niet ontkent te worden om de andere pijn te erkennen. Laten we het hebben over hoe geschiedenis overlapt en hoe die verschilt.”* Een Molukse deelnemer van de Stichting Gedeelde Verhalen kaart het dekoloniseren op politiek niveau aan: *“Er zijn bijna geen mensen met Molukse roots op zichtbare machtsposities. Geen ministers, geen parlementariërs, geen burgemeesters en maar één wethouder. En natuurlijk. Hoe ga je die ongelijkwaardigheid, na 300 jaar kolonialisme, en onderdrukking doorbreken? Natuurlijk zit dat nog opgesloten in ons eigen gedrag en ook in gedragspatronen aan de Nederlandse kant.”*

3.3 Waar moet de dialoog over gaan?

De deelnemers hebben veel verschillende onderwerpen genoemd waarover de gemeenschappen graag in dialoog willen. Iets dat al deze behoeftes verbindt, is de behoefte aan het delen van persoonlijke verhalen. De ideeën over waar deze persoonlijke verhalen over moeten gaan verschillen erg per gemeenschap en generatie. Hieronder wordt een aantal belangrijke rode draden gedeeld die terugkwam in de interviews met betrekking tot gewenste thema's en onderwerpen van de dialoog.

Periodes van de geschiedenis

De gemeenschappen betrokken in dit onderzoek hebben verschillende geschiedenissen. Vanzelfsprekend hebben zij dus ook verschillende behoeftes met betrekking tot de periodes van de geschiedenis die zij graag bespreekbaar maken in de vorm van de dialoog. Iets waar de verschillende deelnemers het over eens waren is dat in tegenstelling tot de focus van het ministerie van VWS op de jaren na 1942, de geschiedenis in de brede context van de (pre)koloniale tijd moet worden besproken. Een deelnemer van het Chinese Indonesian Heritage Center zei hierover: *“Als je het hebt over de Indonesische geschiedenis, gaat het altijd over de geschiedenis vanaf 1942. Terwijl daar 350 jaar aan koloniale geschiedenis aan voorafgaat. Die geschiedenis is ook heel belangrijk.”* Diezelfde deelnemer zei hierover:

“Chinezen hebben vanaf de eerste jaren van de VOC deel uitgemaakt van de Nederlandse geschiedenis. Aan die band is weinig aandacht besteed.” Een deelnemer van Stichting Gastdocenten WO II Zuidoost-Azië zei: “De periode 1942 tot de migratie is te beperkt. Je kunt het niet los van elkaar zien. 300 jaar lang is een samenleving gecreëerd die koloniaal was, gebaseerd op uiterlijke kenmerken. Het is onze gezamenlijke geschiedenis. Dus je ontkomt er niet aan dat je het veel breder moet trekken.”

Wat betreft de Indische gemeenschappen, kwam in de interviews naar voren dat de eerste en tweede generaties veel behoefte hebben aan het bespreken van de Tweede Wereldoorlog en de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog. De jongere generaties hebben meer behoefte aan het bespreekbaar maken van de koloniale tijd en de tijd daarvoor. Een deelnemer van Zwart x Oranje zei over de behoefte van jonge mensen uit verschillende gemeenschappen: *“We hebben gemerkt dat verschillende generaties verschillende behoeftes hebben aan onderwerpen die meer aandacht nodig hebben. Jongeren willen bijvoorbeeld nog meer focus leggen op de periode voor de koloniale tijd. Ik denk dat er nog veel verwerking nodig is voor veel eerste generaties, en jongeren ook interesse hebben in het leven van hun voorouders voor de oorlog.”*

Voor de oudere generaties binnen de Molukse gemeenschappen is de meer recente geschiedenis van groter belang. Zij gaven aan met name de komst naar Nederland, het ontslag uit militaire dienst, de niet waargemaakte beloftes vanuit de Nederlandse overheid en het leven in kampen in Nederland te willen bespreken. Net als bij de Indische gemeenschappen leeft er bij Molukse jongeren een sterke behoefte aan verder teruggaan dan de Tweede Wereldoorlog. In het bijzonder de koloniale tijd en de pre-koloniale tijd, en de inheemse culturen die vandaag de dag nog een rol spelen in hun identiteit. Een deelnemer van de Molukse Stichting Muhabbat lichtte dit verschil tussen generaties toe: *“De tweede generatie richt zich heel erg op het collectief; is nog heel erg gericht op het RMS ideaal, het ideaal van het terugkeren naar de Molukken, het trauma van het ontslag, het gevoel van belazerd zijn. [...] De derde generatie maakt een hele eigen ontwikkeling door. Zij organiseren zelf dingen, bijvoorbeeld over roots en identiteit. Cultuur en worsteling met identiteit is echt iets wat Molukse jongeren nu bezighoudt. De derde generatie richt zich op het individu. [...] Wat ons betreft zijn allebei de perspectieven in de dialoog evenveel waard. Sterker nog, het doel is om deze verschillende perspectieven te integreren.”*

De Chinees-Indonesische deelnemers van de eerste en tweede generatie gaven aan dat zij het vooral belangrijk vinden om in gesprek te gaan over de geschiedenis van Chinezen in voormalig Nederlands-Indië. Wat was de rol van Chinezen, juist ook tijdens de koloniale periode? Door twee deelnemende Chinees-Indonesische organisaties werd aangegeven dat zij vanuit de jongere generatie minder behoefte zien aan het bespreekbaar maken van de geschiedenis.

Vanuit de Papuase organisatie Hapin bestaat een sterke behoefte aan meer aandacht voor de geschiedenis van Papua: juist het bieden van een podium aan ervaringsverhalen en die onder de aandacht brengen in de brede Nederlandse samenleving. Ook aandacht voor de actuele situatie in Papua werd door deze deelnemer benadrukt. Vanuit de deskresearch zien we dat de meerderheid van de Papuase organisaties in Nederland zich inzet voor bewustwording over juist de actuele situatie in West Papua.

Verbinding geschiedenis Oost en West

Een deelnemer van Zwart x Oranje noemde het belang van het meer gaan verbinden van de koloniale geschiedenis van de Indonesische archipel met de koloniale geschiedenis in de West: *“Ik denk dat de kaders van jullie project wel heel strak zijn. Ik vind het jammer dat het een focus is op het Oosten. Wij proberen juist de verbinding te versterken tussen West en Oost. Het gaat om de verbinding en juist alle groepen in het verhaal krijgen. Doordat je nu heel eenzijdig kijkt mis je een deel van het verhaal.”* Een aantal verschillende deelnemers noemde het belang van het bespreekbaar maken van het slavernijverleden in Indonesië. Meerdere deelnemers noemden dat het gebrek aan erkenning door de overheid van het slavernijverleden in Indonesië een dialoog hierover in de weg staat. Een deelnemer van Jong 1508 zei hierover: *“Er is behoefte aan erkenning voor de dehumanisering door Nederland. Excuses. Die behoefte groeit. De derde generatie is activistischer en mondiger, die hebben minder moeite om hierom te vragen. [...] Daar zit heel veel pijn en trauma, maar dat is niet benoemd tijdens de excuses. Daardoor kost het heel veel moeite om het gesprek daarover open te breken. Want ja, de regering heeft dat niet eens benoemd, dan is het gesprek niet open.”* Een deelnemer van Stichting Nusantara Amsterdam zei: *“Wij zijn de trekker van een collectief om dit verhaal een onderdeel te maken van het slavernijverleden. Het ging altijd alleen maar over het Trans-Atlantische slavernijverleden, er wordt niets over Indië gezegd. Ik vind het dom en laf, ik weet niet precies waarom het niet volledig is. Daarmee onderdruk je weer een grote groep.”*

Een deelnemer van de Chinees-Indonesische organisatie De Vriendenkring Lian Yi Hui gaf aan dat zij hebben geprobeerd een symposium te organiseren over slavernij, maar dat er binnen hun achterban weinig interesse was. De deelnemer zei hierover: *“Ik heb geprobeerd een symposium te organiseren over slavernij, maar er was totaal geen interesse. [...] Er wordt gewoon niet over slavernij gepraat.”*

Doorwerking van de geschiedenis op het heden

Naast het belang van verder terugkijken dan tot 1942, gaven veel deelnemers uit de Indische, Molukse en Papua gemeenschappen ook aan dat juist de doorwerking van het verleden op het heden heel belangrijk is als onderwerp van de dialoog. Een deelnemer van Zwart x Oranje zei daarover: *“We moeten het hebben over hoe het verleden invloed heeft op vandaag de dag. Wat zijn de doorwerkingen?”*

Aan de ene kant benoemden deelnemers de persoonlijke, psychologische doorwerking van het verleden. Een deelnemer van Museum Maluku zei hierover: *“De belofte aan Molukkers heeft wrok gecreëerd. Dat heeft z'n doorwerking. De 4e generatie voelt dat nog, maar het moet hier stoppen.”* Veel deelnemers uit de Indische en Molukse gemeenschappen benoemden intergenerationele patronen en trauma's, en spraken de behoefte uit om hierover in groepsverband in gesprek te gaan. Hoewel verschillende deelnemers aangaven dat het belangrijk is dat verschillende (ook oudere) generaties dit bespreekbaar maken, lijken het nu vaak vooral de jongere generaties die dit daadwerkelijk doen. Een deelnemer van Stichting Waringin zei hierover: *“De behoefte is vooral aanwezig onder de 3e, 4e en 5e generatie. Bij hen komen vragen naar boven. Waarom ging het vroeger thuis altijd zo? Wat is er gebeurd? [...] Hoezo, gezinshiërarchie?”* De deelnemer van Museum Maluku zei: *“Je ziet dat de derde generatie met een self-healing proces bezig is. Je ziet ademcoaches die met Molukse groepen en met hun voorouders sessies organiseren.”* Verschillende organisaties

gaven aan hoe belangrijk het is om deze mentale overdracht serieus te nemen, en bijvoorbeeld hulpverleners aanwezig te hebben bij een gesprek, of warm door te verwijzen naar psychische zorg na afloop van een dialoog.

Aan de andere kant benoemden meerdere, voornamelijk jongere, deelnemers de behoefte om de dialoog te voeren over de maatschappelijke doorwerking van het verleden. Welke impact heeft het (koloniale) verleden op de verhoudingen in de huidige Nederlandse samenleving? Hedendaags racisme en discriminatie kan niet los worden gezien van de (koloniale) geschiedenis. Daarover zei een deelnemer van het Indisch Herinneringscentrum: *“Racisme en discriminatie kun je heel goed uitleggen aan de hand van deze geschiedenis, maar dat wordt momenteel niet benut.”* Meerdere jonge deelnemers benadrukten het belang van de geschiedenis en het bespreken van de doorwerking ervan vanuit een intersectioneel perspectief. Een deelnemer gaf als voorbeeld om specifiek stil te staan bij gender en de rol van gender in de (koloniale) geschiedenis en cultuur. Een andere deelnemer benoemde de geschiedenis van queerness in de Indonesische archipel van voor de kolonisatie en de rol van kolonisatie in de verdrukking ervan. Een andere deelnemer gaf als voorbeeld klimaatverandering, en dat het niet los te koppelen is van de koloniale geschiedenis. Een deelnemer van de Dekoloniale Indonesië Nederland Herdenking zei hierover: *“Ik hoop dat het is waar we naartoe gaan: die intersectie is de kern. Alle problemen die spelen op aarde, het is allemaal gelinkt aan elkaar. De link tussen het verleden, het heden en de toekomst.”*

Cultureel erfgoed en identiteit

Vanuit de verschillende gemeenschappen kwam een sterke behoefte naar voren om het gesprek te voeren over het cultureel erfgoed van de gemeenschappen en dit te koppelen aan identiteit. Vanuit de deelnemende Chinees-Indonesische organisaties gaven meerdere eerste- en tweede generatie deelnemers aan de tradities, normen, waarden en omgangsvormen door te willen geven aan de volgende generaties. Zij gaven echter ook aan dat deze behoefte vooral komt vanuit de oudere generaties. De jongere generaties binnen de Chinees-Indonesische gemeenschappen lijken daar volgens hen (nog) minder behoefte aan te hebben. Dit terwijl vanuit de Indische en Molukse gemeenschappen juist bij de jongere generaties veel interesse is in de cultuur van hun voorouders. Zowel de jongere generaties zelf als de oudere generaties vanuit deze gemeenschappen benadrukken dat er echt een groeiende behoefte bestaat bij de jongere generaties om in gesprek te gaan over hun identiteit en roots. Een deelnemer van de Molukse Stichting Muhabbat zei hierover: *“Je ziet de derde generatie die echt individuele ontwikkeling volgen en terug naar de roots willen: wat betekent het om Molukker te zijn? Werken aan een duurzame balans tussen de individuele ontwikkeling en de collectieve cultuur van ‘Ik ben, omdat wij zijn’ is een belangrijk uitgangspunt bij de dialoogvorm die wij hebben ontwikkeld volgens het principe van ‘Saudara Bersaudara’. Het versterken en ontwikkelen van de ‘tali persaudaraan’ is een belangrijke richtlijn bij deze dialoogvorm: de koord van broederschap en verwantschapsrelaties.”* Ook een deelnemer van Stichting Hapin zag een behoefte binnen de Papuase gemeenschap aan positieve aandacht voor het Papuase cultureel erfgoed. Deze deelnemer gaf aan dat de tweede en derde generatie veel zware verhalen meekrijgen van huis uit. Juist het vieren van de Papuase cultuur wordt nog (te) weinig gedaan, volgens deze deelnemer: *“Genieten van al het moois dat je cultuur te bieden heeft.”* Ook een deelnemer van de Dekoloniale Indonesië Nederland Herdenking benadrukte dit: *“Ik zat vroeger op een Islamitische school. Zij vierden hun cultuur. Daar heb ik echt van*

geleerd. Bij Indo's is het veel meer: zorg dat je je zo min mogelijk uit. Het was de eerste groep van kleur in Nederland, die moest zich echt assimileren."

De schuldvraag

De complexiteit van de geschiedenis van de Indonesische archipel kwam sterk naar voren in de interviews. Meerdere deelnemers benoemden de 'schuldvraag' als een vraag die nog nauwelijks wordt aangeraakt tijdens bestaande dialogen, maar wel heel erg belangrijk is. Een deelnemer van Stichting Gedeelde Verhalen zei bijvoorbeeld: *"En ook als ik kijk naar hoe wij als Molukkers zijn; wij zijn echt heel gekoloniseerd. Wij hebben voor Nederland gevochten, aan de zijde van de onderdrukker. Begrijp me niet verkeerd; ik snap de keuzes van mijn opa en zou waarschijnlijk hetzelfde hebben gedaan. Alleen aan de andere kant kom je tot het inzicht – en dat is het interessante – dat we misschien wel aan de 'verkeerde' kant van de geschiedenis stonden. Wellicht wordt het tijd dat we hierover het gesprek gaan voeren als proces van dekolonisatie."* Een deelnemer van het Indisch Herinneringscentrum zei: *"Onze programma's hebben altijd emotie. Vooral met oudere generaties schuurt het; die hebben zoveel trauma, die dragen een slachtofferperspectief mee. Terwijl wij de gehele (de)koloniale geschiedenis benaderen vanuit meerdere perspectieven, ook perspectieven waarin Indië dader is. Dat schuurt."* Weer een andere deelnemer van Jong 1508 zei: *"Totoks vinden het spannend om deel te nemen, straks krijg ik de schuld als kolonisator. Maar: jij hebt net zo goed het recht om er te zijn. Soms ervaren ze ongemak om deel te nemen, terwijl hun perspectief zo nodig is. Je ziet dat die mensen vastlopen omdat ze denken dat ze minder recht van spreken hebben."*

Ook in de recente ontwikkeling van een nieuwe dialoogtafel gebaseerd op de methodiek van de Ketikoti Tafels, waar meerdere organisaties betrokken bij dit onderzoek aan meewerken, speelt de vraag hoe om te gaan met de complexiteit van de 'schuldvraag' tijdens de dialoog. Waar bij de originele Ketikoti Tafels witte en zwarte mensen letterlijk tegenover elkaar worden geplaatst om in dialoog te gaan over het Trans-Atlantisch slavernijverleden en de doorwerking daarvan, is dat onderscheid in het geval van de geschiedenis van Indonesië minder zwart-wit. Een van de mede-ontwikkelaars vanuit Stichting Pelita vertelde daarover: *"De doelgroep van de dialoogtafels is iedereen. Iedereen die zich verwant voelt met voormalig Nederlands-Indië, en die dat niet doet. Veel mensen uit de Indische gemeenschap hebben zelf ook geen bewustzijn over kolonialisme. Wie was dader, wie was slachtoffer? Dat is heel gelaagd. Die gelaagdheid zit in heel veel mensen en de kennis is bijna nul. Dat proces proberen we op gang te brengen."*

Actualiteit

Naast het bespreken van de geschiedenis gaven verschillende deelnemers ook aan het heel belangrijk te vinden dat er binnen en tussen gemeenschappen dialoog ontstaat over actuele onderwerpen. Zo zei een deelnemer van Museum Maluku: *"We moeten het nu ook hebben over actuele onderwerpen, anders kun je niet groeien."* Deze deelnemers willen zowel onderwerpen bespreken die spelen in de Nederlandse samenleving, zoals dementie, representatie in de politiek en de positie van alleenstaande vrouwen met kinderen binnen de Molukse gemeenschap, als onderwerpen die spelen in het huidige Indonesië, zoals de politieke situatie daar. De deelnemers gaven aan dat de huidige situatie daar niet los is te zien van de (koloniale) geschiedenis. Een deelnemer van Stichting Hapin zei bijvoorbeeld: *"Het allerbelangrijkste vinden wij dat er meer aandacht is voor Papua nu. Er spelen zich rampen*

af, politiek, ecologisch... Ik snap dat de tussenstap om het over de gedeelde geschiedenis te hebben noodzakelijk is. Dan kan je een gesprek voeren over wat zich daar nu afspeelt. Ik snap ook dat de prioriteit is zorgen voor mensen hier en niet daar, vanuit de Nederlandse overheid. Maar voor ons is het [de actuele situatie in Papua] wel belangrijk."

3.4 Met wie moet de dialoog worden gevoerd?

Deelnemers uitten verschillende behoeftes met betrekking tot de vraag tussen wie de dialoog moet plaatsvinden.

De dialoog binnen of tussen gemeenschappen

Afhankelijk van het doel van de dialoog, kan het prettiger of effectiever zijn een dialoog te organiseren binnen een gemeenschap of tussen gemeenschappen en/of de bredere samenleving. Wat in ieder geval heel belangrijk is, is dat de gemeenschap zelf wordt betrokken wanneer een dialoog wordt georganiseerd over de geschiedenis van die gemeenschap. Een deelnemer vanuit de Papuase organisatie Stichting Hapin signaleerde dat gesprekken over de geschiedenis nu vaak zonder mensen uit de gemeenschappen zelf plaatsvinden: *"Het lastige aan het woord dialoog is: mensen uit de gemeenschappen worden zo vaak niet betrokken. Er is zo veel over onze gemeenschap gesproken. Dat is het lastige aan de dialoog: het is vaak niet wederzijds. De behoefte is: een gelijkwaardig gesprek."*

Om de dialoog op een prettige, veilige manier te kunnen voeren, bestaat in sommige gevallen de behoefte om dit binnen de gemeenschap te doen. In het bijzonder wanneer een dialoog als doel heeft om persoonlijke impact te verwerken en te helen, geven sommige deelnemers aan dat het belangrijk is dat dit binnen de gemeenschap gebeurt. Een deelnemer gaf bijvoorbeeld aan dat de Molukse gemeenschappen eerst nog met elkaar wat te helen hebben, voordat ze met mensen buiten de gemeenschappen in gesprek kunnen over de geschiedenis. Een deelnemer van Museum Maluku zei daarover: *"Met gesprekken tussen gemeenschappen ben ik nog voorzichtig. Ik geloof wel in één verhaal waarin verschillende gemeenschappen worden betrokken, Nederland, Amerika's, Suriname, Molukken, Indonesië, ...alleen ik denk dat het voor ons nog niet de tijd is om die op te zoeken. Ik probeer wel de temperatuur te testen, van dat water, maar... we zijn nog niet daar. Mensen moeten eerst hun eigen pijn nog erkennen."*

Toch gaf de meerderheid van de deelnemers aan juist graag gemeenschappen te verbinden tijdens een dialoog. Een deelnemer van het Chinese Indonesian Heritage Center zei hierover: *"Als je het aan ervaringsgemeenschappen overlaat zeggen ze waarschijnlijk: ik wil in gesprek binnen mijn eigen groep. Maar om het inclusief te maken en het te verankeren, is het belangrijk het gesprek breder te voeren. Het is juist de rol van de overheid om dit onderwerp inclusiever te maken; breed de Nederlandse samenleving te betrekken in plaats van alleen binnen gemeenschappen het gesprek te voeren en kennis te delen."* Juist wanneer het doel is om kennis over de geschiedenis te verspreiden, is het volgens veel deelnemers belangrijk hier verschillende gemeenschappen bij te betrekken. Een deelnemer van Jong 1508 zei daarover: *"Dialoog gaat niet over schaamte, maar wel over kennis. Een deel van de witte Nederlanders voelt zich niet verbonden hiermee, maar het is gedeelde geschiedenis! Het zou juist heel verbindend zijn om daar met z'n allen over te praten."* Een deelnemer van

Stichting Hapin benadrukte het belang van het organiseren van de dialoog met mensen die nog niet veel kennis hebben: *“Er wordt wel al gesproken tussen mensen die veel kennis hebben, maar niet zo met mensen die niet zo veel kennis hebben.”* Een deelnemer van Stichting Muhabbat signaleerde de behoefte om Molukse jongeren te verbinden aan niet-Molukse jongeren, om kennis over de Molukse cultuur en identiteit te verspreiden. Ook vanuit de deelnemende Papuase organisatie Hapin werd benadrukt dat zij juist in dialoog zouden willen met de brede samenleving.

Ook wanneer het doel is om wederzijds begrip en respect te creëren, is het belangrijk om gemeenschappen samen te brengen. Een deelnemer van Zwart x Oranje, die vooral werken met jongere generaties, zei hierover: *“Ik denk dat het belangrijk is dat het binnen maar ook buiten de gemeenschap wordt gevoerd. Het opzoeken van gelijkenissen is belangrijk om die verbinding te zoeken.”* Een deelnemer van Stichting Waringin, die vooral werkt met de oudere generaties van de Indische gemeenschap, zei hierover: *“Ik zou graag dialoogvormen zien met andere groepen in de samenleving, in georganiseerde vorm. Bijvoorbeeld met Marokkaanse Nederlanders. Waarom zijn jullie zo, waarom reageren jullie zo op politiek? Daar zit potentie.”*

Ook benadrukten sommige deelnemers dat de gemeenschappen die nu in de Indonesische archipel leven ook betrokken zouden moeten worden bij de dialoog. Een deelnemer van Stichting Nusantara Amsterdam zei hierover: *“We willen niet alleen een verbinding van de groepen die hier zijn geland, maar we willen de verbinding maken met waar ze vandaan komen. We moeten ook in dialoog met groepen van daar. Ik ben zelf naar het dorp van herkomst gegaan van mijn ouders. Doordat er door de oorlog zoveel armoede is gekomen, is er nu nog veel verschil in posities in het land. Er is een behoefte om te verbinden in Oost en West.”*

Tot slot gaf een deelnemer van Zwart x Oranje aan hoe belangrijk het is om te zorgen voor een gelijkwaardige inbreng tijdens de dialoog. Het risico van het verbinden van gemeenschappen is dat er naar mensen uit de ervaringsgemeenschappen wordt gekeken om de geschiedenis uit te leggen en andere mensen daarover te onderwijzen. Deze deelnemer gaf aan: *“Mensen van kleur willen ook iets komen halen, niet alleen komen brengen.”*

De dialoog binnen of tussen generaties

Ook op de vraag of verschillende generaties samen in dialoog zouden willen, reageerden deelnemers verschillend. Aan de ene kant geven sommige deelnemers aan dat mensen zich vrijer voelen als ze alleen met hun eigen generatie in gesprek gaan. Een jongere deelnemer van Zwart x Oranje zei bijvoorbeeld: *“Mensen willen zichzelf kunnen verplaatsten in de persoon die wat vertelt. Mensen van hun eigen generatie, die hebben vaak een andere blik op hoe dingen moeten gaan. Soms moeten de gesprekken juist informeel zijn; jongeren willen een vrije vorm van gesprek met elkaar ervaren, openheid.”* Diezelfde deelnemer vertelde over de Molukse gemeenschap: *“Binnen de Molukse gemeenschap, is het een beetje zo dat mensen zich niet vrijuit durven te uiten als er een andere generatie bij is.”* Een deelnemer van Stichting Pelita, die veel werkt met eerste en tweede generatie Indische en Molukse Nederlanders, gaf ook aan dat het soms fijn is om binnen de generaties het gesprek aan te gaan: *“Soms schreeuwt de derde generatie zo hard, dat de tweede generatie tot zwijgen wordt gebracht.”*

Aan de andere kant gaven een stuk meer deelnemers aan juist behoefte te hebben aan het verbinden van generaties. Opvallend is dat vooral oudere generaties vanuit de verschillende gemeenschappen de behoefte uitten om jongere generaties te betrekken. Meerdere organisaties die historisch gezien vooral eerste en tweede generaties betrekken gaven aan dat zij graag nieuwe generaties zouden bereiken om verhalen door te geven, maar dat dit echt een grote uitdaging is. Dit terwijl veel jonge generaties aangeven veel interesse te hebben in het bespreekbaar maken van de geschiedenis. Dit roept de vraag op of die jonge generaties wel de behoefte hebben om aan te sluiten bij de activiteiten van deze organisaties. Wellicht sluiten de programma's niet aan op de leefwereld van de jongere generaties. Een deelnemer van het Indisch Herinneringscentrum gaf aan dat het sterk ligt aan hoe zij programmeren, welke generatie deelneemt: *“Onze vaste doelgroep is de oude garde, de tweede generatie. Maar als we kritischer, dekoloniaal programmeren, dan komen er wel meer jongeren.”*

Betrokkenheid vergroten van mensen buiten de gemeenschappen via het onderwijs

Een deelnemer benoemde dat nu met name mensen van buiten de ervaringsgemeenschappen deelnemen aan dialogen wanneer ze al veel kennis hebben over de geschiedenis of via een familielid of vriend uit de gemeenschappen interesse hebben gekregen. Een aantal deelnemers noemde feitelijke kennis over de geschiedenis ook als *voorwaarde* voor het voeren van een waardevolle dialoog over de geleefde geschiedenis. Een deelnemer van het Chinese Indonesian Heritage Center zei hierover: *“Dialoog kan je pas voeren als je kennis hebt. Als je nergens iets vanaf weet kan je ook geen dialoog voeren.”* Vanuit deelnemers uit verschillende gemeenschappen kwam dan ook het stellige advies om in het onderwijs meer aandacht te besteden aan de geschiedenis. Een deelnemer van het Indisch Herinneringscentrum zei bijvoorbeeld: *“Straks is de eerste generatie er niet meer. Als wij willen dat deze geschiedenis actueel blijft en het nut ervan wordt ingezien, dan moet er iets veranderen in de schoolboeken en in het curriculum. Dan krijg je dat veel meer Nederlanders inzien dat het voor hen relevant is en in het heden speelt. Niet alleen in de geschiedenislessen, ook in burgerschapsvakken. Niet alleen kennisoverdracht maar juist het gesprek! [...] Uiteindelijk kun je dan veel beter dit soort dialogen voeren want dan zijn er gewoon veel meer mensen die betrokken zijn.”*

Praktisch opgeleide mensen minder snel bereikt

Een aandachtspunt dat vanuit twee verschillende organisaties werd meegegeven is het belang van het betrekken van mensen met verschillende opleidingsniveaus. Deze deelnemers signaleerden beiden dat er vaak met name theoretisch geschoolde mensen aansluiten bij een dialoog. Om een inclusieve dialoog te voeren vanuit verschillende perspectieven, uitten zij de behoefte om mensen met verschillende opleidingsniveaus bij de dialoog te betrekken.

3.5 Hoe moet de dialoog worden gevoerd?

De dialoog kan veel verschillende vormen aannemen. Soms wordt een dialoog vanuit een formele dialoogmethodiek georganiseerd en gefaciliteerd, en zijn er allerlei regels en stappen aan verbonden. Soms vindt de dialoog op een veel informelere manier plaats, zonder gespreksleider en gebruik van werkvormen. In de interviews kwam een aantal aandachtspunten en behoeften naar voren die belangrijk zijn in hoe de dialoog zou moeten

worden gevoerd: een veilige omgeving, sensitiviteit rondom taalgebruik en de inzet van zintuiglijkheid.

Een veilige omgeving voor de dialoog

Tijdens de dialoog worden vaak mensen met verschillende perspectieven samengebracht. Dat kan schuren. Ook kan het voeren van de dialoog soms pijnlijke herinneringen oprakelen. Daarom benadrukten veel deelnemers het belang van het creëren van een veilige omgeving, waarin mensen zich comfortabel voelen en open durven te spreken. Vanuit de verschillende deelnemers kwam een aantal randvoorwaarden naar voren waar de dialoog volgens hen aan moet voldoen om die veilige omgeving te waarborgen.

Ten eerste gaven meerdere deelnemers aan dat het heel belangrijk is om voorafgaand aan de dialoog duidelijke kaders vast te stellen. Dit gaat bijvoorbeeld om het duidelijk afbakenen van het onderwerp. Maar ook het meegeven van gespreksregels, zoals dat er geen goed of fout is, en hoe je goed luistert naar elkaar. Een deelnemer van Stichting Dialoog Nederland-Japan-Indonesië zei hierover: *“Juist omdat er duidelijke kaders zijn, de regels zo duidelijk zijn, komt het gesprek op gang en gaat het de diepte in.”* Ook het expliciet maken van de veilige omgeving en het stellen van open vragen werden benoemd als belangrijke voorwaarden voor een veilige dialoog. Dit geldt dan voornamelijk voor bijeenkomsten waar de dialoog voeren centraal staat, en minder voor bijeenkomsten waar informele dialoog plaatsvindt, zoals bij een gezamenlijke maaltijd.

De tweede voorwaarde die door deelnemers werd genoemd is het inzetten van een goede moderator of gespreksleider. Een deelnemer van Jong 1508 zei hierover: *“Misschien is er diversiteit aan politieke standpunten. Dat kan botsen en dus is de rol van een moderator essentieel.”* Een deelnemer van Stichting Dialoog Nederland-Japan-Indonesië zei: *“Die is ervoor getraind om er uiteindelijk voor te zorgen dat mensen hun gevoelens wel uiten maar het niet uit de hand loopt.”* Volgens een andere deelnemer kan het soms helpen als een gespreksleider zelf niet uit de gemeenschap komt, omdat die door de deelnemers niet een bepaald (politiek) perspectief wordt toegedicht. Aan de andere kant gaven verschillende deelnemers aan dat het betrekken van sleutelfiguren uit de gemeenschappen ook kan helpen in het creëren van een veilige omgeving. Dit gaat bijvoorbeeld om mensen uit de gemeenschappen die de dialoog begeleiden of aanwezig zijn. Een deelnemer van Stichting Gedeelde Verhalen zei hierover: *“Praten is moeilijk met elkaar, want we zitten gelijk in de emotie. Wij zijn een gesloten volk. Daarom moeten er gezagsdragers bij zijn! We zijn best hiërarchisch.”* Deze gezagsdragers kunnen een gesprek openbreken en als rolmodel optreden.

Ook het belang van cultuursensitieve nazorg werd door veel deelnemers benadrukt. Aanwezigheid van een (psychologisch) hulpverlener of warm kunnen doorverwijzen naar hulp kan volgens deze deelnemers belangrijk zijn. Een deelnemer van Stichting Muhabbat zei hierover: *“Naast de gesprekken moet er ook een cirkel omheen staan, waarnaar je makkelijk kunt verwijzen.”* Bij de dialoogconferenties van Stichting Dialoog Nederland-Japan-Indonesië is bijvoorbeeld altijd een therapeut aanwezig die ondersteuning kan bieden.

Deelnemers gaven ook aan dat het aansluiten bij de leefwereld van de deelnemers aan de dialoog bijdraagt aan een veilige en open sfeer. Zo gaf een deelnemer van Stichting Pelita, die

veel werkt met de Molukse en Indische eerste en tweede generatie, aan dat het voor hun achterban belangrijk is de dialoog zo laagdrempelig mogelijk te organiseren, niet te expliciet te zijn in taalgebruik, en mensen met u aan te spreken. Een andere deelnemer gaf aan dat zij Molukse rituelen van de 'Baileo' gebruiken om veiligheid te creëren. Meerdere deelnemers noemden eten en drinken als manier om aan te sluiten bij de leefwereld van deelnemers. Aansluiten bij de leefwereld van deelnemers kan ook gaan over de locatie waar de dialoog plaatsvindt. Een deelnemer van Stichting Dialoog Nederland-Japan-Indonesië gaf bijvoorbeeld aan dat het in hun ervaring juist goed kan werken om dialogen online te voeren, omdat mensen dan kunnen spreken vanuit de veilige omgeving van hun eigen huis.

Belang van taal

Taal is ongelooflijk belangrijk. Deelnemers uit verschillende gemeenschappen en generaties stonden hier tijdens de interviews bij stil. Zo gaf een deelnemer van het Indisch Herinneringscentrum aan dat zij het woord 'Indisch' wel gebruiken wanneer zij iets organiseren voor de oudere generatie, maar dit een stuk gevoeliger ligt bij de jongere generaties. Naamgeving van je programma kan dus bepalen wie je aantrekt. Ook een deelnemer van de Papuase Stichting Hapin gaf aan: *"Woorden en taal zijn heel belangrijk. De term 'Papua' is al storend: het is een enorm land met 360 verschillende stammen! Mensen in het noorden voelen zich alsof ze in een ander land wonen dan mensen in het zuiden. Die nuance moet worden aangebracht. Er is ook veel weerstand tegen het 'beschavingsnarratief': vaak wordt het woord beschaving niet meer gebruikt, maar het narratief is er nog wel."* Waar je bij oudere Molukse en Indische generaties volgens een deelnemer nooit te expliciet moet vragen naar bepaalde ervaringen en geschiedenis, en mensen altijd met u moet aanspreken, gaf een jongere deelnemer van Zwart x Oranje juist aan dat informele taal goed werkt: *"Als ik werk met jongeren dan merk ik dat deze onderwerpen vaak staan beschreven in bepaald jargon: stoffig, saai. [...] Juist voor jongeren moet het informeler."* Een deelnemer van Stichting Muhabbat, die veel werkt met oudere generaties, vertelde dat zij aan bepaalde onderdelen van hun programma's Maleise woorden geven, zodat het herkenbaar is voor deelnemers. Taal speelt dus een belangrijke rol in het aansluiten bij de leefwereld van de doelgroep die je wilt betrekken.

Inzet van zintuiglijkheid

Iets dat in bijna ieder interview werd benoemd is het belang van zintuiglijke zaken als gespreksstarter, zoals eten, bewegen, muziek, theater en het bekijken van objecten. Dat trekt mensen aan en breekt het gesprek open. Zo vertelde een deelnemer van Stichting Waringin, die bijeenkomsten organiseert voor de Indische gemeenschap, dat zij een tijd lang inloopuren organiseerden voor mensen om met elkaar in gesprek te kunnen en vragen te kunnen stellen. Daar kwamen maar mondjesmaat mensen naar toe. De deelnemer vertelde: *"Wanneer ze wel komen - en dat is misschien ook typisch - is als er muziek en eten is!"* De gezelligheid die ontstaat door muziek en eten zorgt er vooral bij de oudere generaties voor dat een gesprek kan ontstaan dat niet direct zwaar aanvoelt. Een deelnemer van de Chinees-Indonesische organisatie De Vriendenkring Lian Yi Hui zei: *"Het eten is ook belangrijk, met een verhaal achter al die gerechten. Daar wordt dan één-op-één aandacht aan besteed, maar ook in de groep."*

Een deelnemer van de Dekoloniale Indonesië Nederland Herdenking vertelde hoe belangrijk symboliek is als gespreksstarter: *"Tijdens de herdenking stap je met elkaar een ruimte in*

waarin je met elkaar intentioneel alle symboliek die er is, effect op je laat hebben. Je gaat met elkaar de dialoog aan, in een setting die daarvoor bedoeld is. Alles is van betekenis, alles is intentioneel. Dat begint al bij binnenkomst: de setting, het monument is gigantisch. Je kijkt allemaal één kant op. Er wordt spekkoek uitgedeeld, dat verbindt. Mensen starten dan vanzelf een gesprek. Vervolgens begint de gamelan groep, het wordt langzaam stil. Dat is een muzikaal begin om in te komen. De openingsspeech zet de kaders van de dialoog die gaat komen neer. Met alles wat er gebeurt wordt de symboliek uitgelegd: waarom hijsen we geen vlag, waarom deze muziek, waarom deze spreker? Wat de symboliek voor mensen betekent is heel persoonlijk. Die intentionaliteit is nodig om de dialoog open te breken.”

Ook in het onderwijs kan die zintuigelijkheid helpen om de geschiedenis levend te maken en het gesprek open te breken. Een deelnemer van Stichting Hapin die gastlessen over de geschiedenis van Papua organiseert, zei hierover: *“We hebben een lespakket ontwikkeld over Papua; we worden vaker gevraagd om op basisscholen iets te vertellen. We laten kinderen praten over palmolie, kleuters laten we objecten voelen, aanraken, dan komt er wel een gesprek.”*

In verschillende dialoogtafels die nu in ontwikkeling zijn staat symboliek en zintuigelijkheid ook centraal. Zo zullen mensen tijdens dialoogtafels gebaseerd op de Ketu Koti Tafel methodiek worden gevraagd om iets te proeven en wordt er muziek gespeeld. Een deelnemer van Stichting Pelita en mede-organisator van deze dialoogtafels zei hierover: *“Muziek, theater, je gaat uit je hoofd en je wordt geraakt. Dat bereikt mensen.”* Een andere dialoogtafel die nu in ontwikkeling is voor de Molukse gemeenschap georganiseerd door Stichting Gedeelde Verhalen zal gaan plaatsvinden aan de hand van een theaterstuk als gespreksstarter.

4. Inventarisatie bestaande dialoogvormen (en dialogen in ontwikkeling)

De tweede vraag van deze inventarisatie draait om welke dialoogvormen al worden ingezet vanuit de herinnerings- en ervaringsgemeenschappen om de geschiedenis en de doorwerking ervan bespreekbaar te maken. Zoals toegelicht in hoofdstuk 1, gaat deze inventarisatie uit van de volgende definitie van de dialoog: *een dialoog is een gesprek tussen mensen, binnen of tussen (leden van) gemeenschappen, waarin het delen van persoonlijke ervaringen centraal staat*. Dit is een brede definitie, die zowel ‘formele’ dialoogvormen omvat die gestoeld zijn op een dialoogmethodiek, als ‘informele’ dialoogvormen die het gesprek op gang brengen over de geschiedenis en de doorwerking ervan, maar dit niet doen onder de noemer ‘dialoog’. Omdat het veld van organisaties dat dialogen organiseert groot en divers is, is het vanuit deze brede definitie onmogelijk om alle dialoogvormen die op dit moment worden ingezet individueel toe te lichten. De inventarisatie probeert daarom een overzicht te bieden van de *vormen* van dialoog die worden ingezet. Per vorm worden voorbeelden gegeven van bestaande dialogen en dialogen in ontwikkeling.

Uit het onderzoek onder vertegenwoordigers van de gemeenschappen (hoofdstuk 3) kwamen drie redenen naar voren waarom gemeenschappen de dialoog over de geschiedenis en doorwerking ervan willen voeren: 1) het willen overbrengen van kennis over de geleefde geschiedenis, 2) de behoefte aan het verwerken van de individuele impact van de geschiedenis en 3) het willen creëren van verbinding binnen en tussen gemeenschappen en de brede Nederlandse samenleving met als doel wederzijds begrip en respect. Vertaald naar doelstellingen bleken zij een passende kapstok waaraan bestaande dialoogvormen gehangen kunnen worden. Er zijn acht overkoepelende dialoogvormen te onderscheiden die vallen onder deze drie doelen. Hieronder staat een toelichting op deze acht dialoogvormen. Iedere dialoogvorm wordt toegelicht op basis van diens elementen en opbouw (hoe wordt een programma waar deze dialoog onderdeel van is opgebouwd?), de dialoogmethodiek (wordt er voor deze dialoogvorm gebruik gemaakt van een formele dialoogmethodiek?), plek en vorm van dialoog (hoe komt de dialoog terug in het programma?) en publiek en doelgroep (wie zijn welkom bij de dialoog?).

4.1 Doel: Kennis over geleefde geschiedenis overbrengen

Een belangrijk doel van de dialoog is het overbrengen van kennis over de geschiedenis en cultureel erfgoed. Kennis gaat hier nadrukkelijk niet (enkel) over feitelijke kennis, maar hoofdzakelijk over geleefde ervaringen en persoonlijke verhalen. Er zijn drie dialoogvormen te onderscheiden die als voornaamste doel nastreven het overbrengen van kennis: inhoudelijke publieksbijeenkomsten, evenementen gericht op cultureel erfgoed, en gastlessen gericht op educatie van de jongere generatie.

Dialogovorm: Inhoudelijke publieksbijeenkomsten met als doel kennis over (periodes van) de geschiedenis overbrengen

Elementen en opbouw:	Het programma bestaat vaak uit lezingen, presentaties en panelgesprekken door o.a. onderzoekers, schrijvers en experts, zowel van buiten als van binnen de gemeenschap(pen). Vaak zijn er gefaciliteerde nagesprekken en/of koffie- en borrelmomenten en/of een gezamenlijke maaltijd in opgenomen.
Plek/vorm van dialoog:	De dialoog krijgt vaak vorm tijdens een (gemodereerd) nagesprek n.a.v. de inhoudelijke bijdrage(s) van expert(s). Daarnaast vindt er informeel dialoog plaats tijdens de koffie, borrel of gezamenlijke maaltijd.
Dialoogmethodiek:	De dialogen vinden niet plaats volgens een dialoogmethodiek.
Publiek/doelgroep:	Soms voor mensen binnen de gemeenschap(pen) en soms ook voor andere geïnteresseerden en betrokkenen bij de organisatie, het besproken thema of de gemeenschap(pen) die de publieksbijeenkomst organiseren. Ook de brede samenleving kan doelgroep zijn.

Voorbeelden:

- De CIHC Publieksdag, tweejaarlijks georganiseerd door het Chinese Indonesian Heritage Center.
- Symposia, een paar keer per jaar georganiseerd door De Vriendenkring Lian Yi Hui.
- Symposia Tabee Nieuw-Guinea, sinds 2022 georganiseerd door Stichting Bewonder en Paul Pattynama.
- Dekoloniale discussies: Slavernij in Nederlands-Indië, in 2018 georganiseerd door Mariska Jung in samenwerking met Studio/K en ondersteund door Ketj Koti Maand, Histori Bersama, Dekolonisatie Netwerk en BAMM.
- De Educatiedag van The Young Papua Collective, in 2020 voor het eerst georganiseerd.
- Indische Salons, meerdere keren per jaar georganiseerd door het Indisch Herinneringscentrum i.s.m. een Indische organisatie of particuliere organisator.
- Publieksprogramma's, het hele jaar door georganiseerd door het Indisch Herinneringscentrum, o.a. filmvertoningen, openingen van tentoonstellingen, lezingen, IHC Riboets verhalenreeks.
- Diskusi terbuka PPI Leiden, Revolusi Indonesia 1945-1950, in 2017 georganiseerd door PPI Leiden.

- Molukse dialogen, georganiseerd sinds 2020 door Museum Maluku in samenwerking met andere organisaties.
- Lezingen aan georganiseerde instellingen van volwassenen incl. nagesprek, georganiseerd door Stichting Gastdocenten WO II Zuidoost-Azië.

Dialogovorm: Evenementen met als doel het vieren en overbrengen van cultureel erfgoed (kunst en cultuur)

Elementen en opbouw:	Het programma bestaat vaak uit een combinatie van muziek en dansoptredens, workshops en demonstraties (koken, Pencak silat, vliegers maken etc.), lezingen, panelgesprekken, filmvertoningen, theatervoorstellingen en kunstexposities. Ook is er vaak een pasar met eten, drinken, informatie, kleding en andere producten.
Plek/vorm van dialoog:	De dialoog kan plaatsvinden tijdens het cultureel programma, direct gefaciliteerd door bijvoorbeeld vraag en antwoord sessies na een lezing of indirect mogelijk gemaakt, bijvoorbeeld door interactie bij workshops en gezamenlijke maaltijden.
Dialoogmethodiek:	De dialogen vinden niet plaats volgens een dialoogmethodiek.
Publiek/doelgroep:	Soms voor mensen binnen de gemeenschap(pen) en soms ook voor andere geïnteresseerden in het culturele erfgoed van de verschillende gemeenschappen.

Voorbeelden:

- Tong Tong Fair, jaarlijks georganiseerd door Stichting Tong Tong sinds 1959.
- Bersama Selatan, jaarlijks georganiseerd door Stichting Waringin sinds 2022.
- Papoea Erfgoedfestival, georganiseerd door Hapin, platform Papua dalam hatiku sinds 2022.
- Dag van het Indisch Erfgoed, eenmalig georganiseerd in 2023 door Stichting Waringin.
- Bijeenkomsten georganiseerd door Building The Baileo.
- MAHAI, georganiseerd door Stichting Awareness Moluccan Identity in 2021.
- Papua Familiedag, tweejaarlijks georganiseerd door Stichting Copan.

Dialogovorm: Gastlessen met als doel educatie van de jongere generatie

Elementen en opbouw:	De gastlessen worden gegeven door eerste, tweede en derde generatie gastdocenten die over hun persoonlijke ervaringen en/of die van hun voorouders vertellen met betrekking tot o.a. de Tweede Wereldoorlog, de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, migratie naar Nederland, het leven in Nederland en de doorwerking op hun opvoeding. In sommige gastlessen komen actuele thema's aan bod, zoals de palmolieplantages in West Papua. Sommige gastlessen zijn verbonden aan tentoonstellingen of theatervoorstellingen. Sommige gastlessen worden inhoudelijk aangepast aan het vak, dan is er bij het vak geschiedenis meer focus op kennisoverdracht en bij een vak als maatschappijleer meer focus op het gesprek aangaan met elkaar aan de hand van stellingen. Ook worden er gastlessen aangeboden aan lerarenopleidingen Geschiedenis (HBO, WO) waarin er aan de
----------------------	--

	hand van een stellingenopdracht in dialoog wordt gegaan. In de verschillende gastlessen worden o.a. filmpjes, foto's en objecten gebruikt.
Plek/vorm van dialoog:	De dialoog kan plaatsvinden tijdens de gastles, vaak naar aanleiding van een persoonlijk verhaal van de gastdocent.
Dialogomethodiek:	De dialogen vinden niet plaats volgens een dialogomethodiek. Soms wordt wel gebruik gemaakt van werkvormen zoals een stellingenspel.
Publiek/doelgroep:	Leerlingen in het primair en voortgezet onderwijs. Studenten aan het MBO, HBO en WO (bijvoorbeeld voor lerarenopleidingen geschiedenis).

Voorbeelden:

- Gastcolleges in het MBO en het HBO, georganiseerd door Stichting Waringin (niet duidelijk hoeveel per jaar).
- Gastlessen voor de groepen 7 en 8 van het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs, aan de hand van het persoonlijk verhaal van de gastdocent, georganiseerd door Stichting Gastdocenten WO II Zuidoost-Azië (150 per jaar).
- Gastlessen voor groepen 7 en 8 van het basisonderwijs, VO, MBO, HBO, universiteit, speciaal onderwijs, georganiseerd door het Landelijk Steunpunt WOII-Heden (niet duidelijk hoeveel per jaar).
- Gastlessen voor groepen 7 en 8 van het basisonderwijs en de onderbouw van het VO, georganiseerd door Stichting Dialoog Nederland-Japan-Indonesië (15-20 per jaar).
- Gastlessen voortgezet onderwijs, georganiseerd door het Indisch Herinneringscentrum (20 per jaar).
- Gastlessen voor HBO en WO studenten die een opleiding tot geschiedenisdocent doen, georganiseerd door het Indisch Herinneringscentrum (1-2 keer per maand).
- Gastlessen aan de hand van een tentoonstelling voor het primair onderwijs, georganiseerd door het Indisch Herinneringscentrum (3 maanden per jaar).

4.2 Doel: Verwerken van de impact van de geschiedenis op het individu

Het tweede doel van de dialoog gaat over het bespreekbaar maken van de impact van de geschiedenis op het individu. Vaak heeft dit te maken met het verwerken en helen van (intergenerationele) ervaringen en trauma. Door met elkaar in dialoog te gaan over het verleden en over hoe het verleden doorwerkt op het heden, kan de dialoog bijdragen aan de persoonlijke verwerking van die ervaringen. Dit kan gaan over (oorlogs)trauma's, maar ook over vragen over *roots*: wie ben ik, en welke impact heeft mijn achtergrond op mijn identiteit?

Dialogovorm: Bijeenkomsten binnen en tussen gemeenschappen met als doel het bespreken van persoonlijke (familie)geschiedenis, roots en de impact van de geschiedenis op identiteit.

Elementen en opbouw:	Groepen mensen gaan aan de hand van bijvoorbeeld filmvertoningen in gesprek over hun persoonlijke geschiedenis en hoe dit relateert aan hun eigen identiteit.
----------------------	---

- Plek/vorm van dialoog: De dialoog vindt plaats in de vorm van een workshop of informeel gesprek naar aanleiding van persoonlijke verhalen.
- Dialoogmethodiek: De dialogen vinden niet plaats volgens een dialoogmethodiek.
- Publiek/doelgroep: In principe open voor iedereen, sommige programma's zijn specifiek gericht op mensen met wortels in de Indonesische archipel/Indonesië.

Voorbeelden:

- Impact vertoningen, sinds 2022 meer dan 150 vertoningen georganiseerd door Indisch Zwijgen.
- Evenementen georganiseerd door De Ranchi Baby's, meerdere evenementen per jaar sinds 2022.
- Tracing Your Roots programma, georganiseerd door Stichting VerhalenOverLeven sinds 2019
- Huiskamergesprekken, sinds 2017 georganiseerd door Zwart x Oranje.
- Muziekvoorstelling en nagesprek Rumah Saya (Mijn Thuis) met landelijke tournees sinds 2021, van Meraki Theaterproducties.
- Ledenbijeenkomsten, sinds 2017 georganiseerd door Dekolonisatie Netwerk

Dialogovorm: Bijeenkomsten binnen gemeenschappen met als doel verwerking en/of heling van de psychologische impact van de geschiedenis en het faciliteren van de weg naar hulp.

- Elementen en opbouw: Kleine groepen mensen gaan in gesprek met elkaar aan de hand van verschillende vragen. Er wordt o.a. gesproken over de geschiedenis, de doorwerking van oorlog in families, ruimte in mogen nemen, ontheemding en opvoeding. Mensen kunnen doorverwezen worden naar zorg en hulpverlening.
- Plek/vorm van dialoog: De dialoog staat centraal.
- Dialoogmethodiek: De dialogen vinden niet plaats volgens een dialoogmethodiek. Soms wordt wel gebruik gemaakt van werkvormen zoals de Spekkoek kaartenset waarin 33 grote levensthema's worden behandeld.
- Publiek/doelgroep: Voornamelijk voor de naoorlogse generaties en de Indische en Molukse gemeenschappen.

Voorbeelden:

- Naoorlogse Generatie Bijeenkomsten voor de Molukse en Indische gemeenschap, meermaals per maand georganiseerd door Stichting Pelita.
- Medja Bundar's (Ronde Tafel Gesprekken) voor de tweede generatie Molukse gemeenschap (5-10 bijeenkomsten per groep), georganiseerd door Stichting Muhabbat.
- Maandelijks spreekuren Apa Kabar, gestart in 2023 en georganiseerd door Stichting Waringin i.s.m. Stichting Pelita (inmiddels alleen nog georganiseerd op verzoek).
- Dialogen met Indische Nederlanders die als kind de Japanse bezetting en de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog meemaakten over de impact van de oorlogservaringen, georganiseerd door Stichting Waringin. Dit heeft geresulteerd in het uitreiken van erepenningen aan tweede generatie oorlogsgetroffenen Indische Nederlanders in 2022.

4.3 Doel: Verbinding creëren binnen en tussen gemeenschappen en de brede Nederlandse samenleving met als doel wederzijds begrip en respect

Een derde doel van de dialoog is een maatschappelijk doel: het creëren van verbinding tussen gemeenschappen en generaties, met als doel meer wederzijds begrip en respect. Waar het bij het tweede doel gaat over persoonlijke verwerking van de geschiedenis, gaat het hier om maatschappelijke verwerking van de geschiedenis: het doorbreken van patronen die in de samenleving zijn ingebed en voortkomen uit het verleden.

Dialogovorm: Bijeenkomsten met als doel het herdenken van kolonisatie, slavernij, oorlog en verzet

Elementen en opbouw:	Deze bijeenkomsten nemen verschillende vormen aan. Sommige bijeenkomsten hebben een ceremonieel karakter waarin muziek, het delen van eten, een openingsspeech die de kaders van de dialoog neerzet en verschillende symbolen en rituelen terugkomen. In andere bijeenkomsten wordt een gesprek gefaciliteerd onder leiding van een moderator over familiegeschiedenissen, over behoeftes rondom herdenken, de betekenis van vrijheid, herkenning en erkenning, dader- en slachtofferschap. Sommige bijeenkomsten zijn opgebouwd uit een combinatie van bovenstaande elementen zoals een vrijheidsritueel, een lezing, een panelgesprek, muziek en vervolgens een vrijheidsmaaltijd. Vaak zijn deze bijeenkomsten gekoppeld aan een belangrijke datum, zoals 15, 16 en 17 augustus en 5 mei.
Plek/vorm van dialoog:	In de bijeenkomsten (met een ceremonieel karakter) is er na afloop ruimte om te ontmoeten en in gesprek te gaan. In andere bijeenkomsten staat de dialoog centraal tijdens het programma in de vorm van een gemodereerd gesprek.
Dialogomethodiek:	De dialogen vinden niet plaats volgens een dialogomethodiek.
Publiek/doelgroep:	Verskillende gemeenschappen, soms specifiek gericht op één, soms gericht op het samenbrengen van twee verschillende gemeenschappen en soms gericht op ieder die behoefte heeft om stil te staan bij de geschiedenis in de Indonesische archipel.

Voorbeelden:

- Verhalenbijeenkomst 5 mei 2023, georganiseerd door het Indisch Herinneringscentrum (onderdeel van het programma Het Haags Verhaal).
- Indische Dialogen, georganiseerd door Nationale Herdenking 15 augustus 1945 (inmiddels gestopt, daaruit is Jong 1508 voortgevloeid).
- De Dekoloniale Indonesië Nederland herdenking, jaarlijks georganiseerd sinds 2021.
- Bevrijdingsdialoog en vrijheidsdebat 2023, georganiseerd door Stichting Nusantara Amsterdam en SpeakUpWorld.

Dialogovorm: Bijeenkomsten tussen gemeenschappen (en brede samenleving) met als doel onderlinge verbinding en bewustwording

Elementen en opbouw:	Deze bijeenkomsten zijn vaak opgebouwd uit verschillende elementen. Vaak spelen kunst en cultuuruitingen een grote rol, zoals theatervoorstellingen, storytelling en filmvertoningen. Ook kan een inhoudelijke bijdrage van een expert of ervaringsdeskundige onderdeel zijn van het programma. Het delen van (enkele) persoonlijke verhalen is soms het directe uitgangspunt voor verdere dialoog.
Plek/vorm van dialoog:	De dialoog staat centraal.
Dialogoog methodiek:	Tijdens deze bijeenkomsten wordt er een gemodereerde vorm van dialoog gevoerd. Soms ligt hier een formele dialoogmethodiek aan ten grondslag, zoals Deep Democracy en de Ketu Ketu Tafel methodiek.
Publiek/doelgroep:	Soms wordt de dialoog gevoerd tussen twee verschillende gemeenschappen, soms tussen meer gemeenschappen of de brede samenleving.

Voorbeelden:

- Dialoogconferenties, jaarlijks georganiseerd door Stichting Dialoog Nederland-Japan-Indonesië.
- Ketu Ketu Tafel Midden Groningen, eenmalig georganiseerd door Stichting Pittig Gekruid in 2023.
- Bijeenkomsten, georganiseerd door SpeakUpWorld.
- Indische Generatietafels, jaarlijks op 15 augustus georganiseerd door Jong 1508.
- In ontwikkeling: Dialoogtafels volgens het concept van de Ketu Ketu Tafels, georganiseerd vanuit (intergenerationele) Indische, Molukse, Indonesische, Papua, Chinese, Totok en Belanda Hitam perspectieven, o.a. verbonden aan Stichting Pelita, het Indisch Herinneringscentrum, Jong1508 en het Chinese Indonesian Heritage Center.

Dialogovorm: Bijeenkomsten binnen gemeenschappen met als doel verbinding binnen en tussen generaties

Elementen en opbouw:	Deze bijeenkomsten zijn opgebouwd uit verschillende elementen. Vaak spelen kunst en cultuuruitingen een grote rol, zoals theatervoorstellingen, muziekoptredens, filmvertoningen en feestmaaltijden. Sommige bijeenkomsten zijn georganiseerd als vaste soos- of inloopmiddagen, anderen worden eenmalig of meer sporadisch georganiseerd.
Plek/vorm van dialoog:	Informeel gesprekken in koffiepauzes, tijdens het delen van een maaltijd, etc.
Dialogoog methodiek:	Geen methodiek.
Publiek/doelgroep:	Verschillende generaties binnen gemeenschappen.

Voorbeelden:

- Filmvertoningen en evenementen, o.a. dialogen georganiseerd ter input op documentaires over o.a. de dekolonisatieperiode, meermaals per jaar georganiseerd door Stichting Waringin.
- Bijeenkomsten, meermaals per jaar georganiseerd door De Vriendenkring Lian Yi Hui.
- Masoek Sadjja's, maandelijks georganiseerd door Stichting Pelita.
- Soosdagen, meermaals per jaar georganiseerd door Stichting Nusantara Amsterdam.
- Feestmaaltijden, georganiseerd door Stichting Hapin.
- In ontwikkeling: dialoogtafels naar aanleiding van het Aan De Andere Kant Theater, georganiseerd door Stichting Gedeelde Verhalen.

5. Conclusie

5.1 Antwoord op onderzoeksvragen

In dit onderzoek stonden twee vragen centraal: 1) Wat is de behoefte binnen de gemeenschappen aan de dialoog die verband houdt met de onderwerpen Tweede Wereldoorlog in Azië (1942-1945), de Indonesische Onafhankelijkheidsstrijd (1945-1949) en de komst van de gemeenschappen vanuit Indonesië naar Nederland in de jaren '40, '50 en '60? En 2) Welke dialoogvormen worden al ingezet vanuit de gemeenschappen? In dit hoofdstuk worden deze vragen beantwoord.

Deelvraag 1: Wat is de behoefte binnen de ervarings- en herinneringsgemeenschappen aan de dialoog die verband houdt met de onderwerpen Tweede Wereldoorlog in Azië (1942-1945), de Indonesische Onafhankelijkheidsstrijd (1945-1949) en de komst van de gemeenschappen vanuit Indonesië naar Nederland in de jaren '40, '50 en '60?

Waarom?

De deelnemers waren het unaniem eens over het belang van het voeren van de dialoog over de geschiedenis en de doorwerking ervan. Uit de interviews kwamen drie hoofdredenen naar voren waarom gemeenschappen behoefte hebben om hierover in dialoog te gaan: 1) het willen overbrengen van kennis over de geleefde geschiedenis, 2) de behoefte aan het verwerken van de individuele impact van de geschiedenis en 3) het willen creëren van verbinding binnen en tussen gemeenschappen en de brede Nederlandse samenleving met als doel wederzijds begrip en respect. Een overkoepelend of achterliggende reden om de dialoog aan te gaan is voor sommige organisaties het dekoloniseren van de Nederlandse samenleving.

Waarover?

Vanwege de uiteenlopende (ervaringen met de) geschiedenissen van de gemeenschappen, verschillen de onderwerpen waarover de gemeenschappen in dialoog willen gaan. De deelnemers waren het er wel unaniem over eens dat de periodes van de Tweede Wereldoorlog in Azië, de Indonesische Onafhankelijkheidsstrijd en de komst van de gemeenschappen vanuit Indonesië naar Nederland in de bredere context van de (pre)koloniale tijd moeten worden gezien en besproken.

Naast verschillen tussen gemeenschappen bestaan er ook verschillende behoeftes tussen generaties met betrekking tot welke onderwerpen ze willen bespreken in een dialoog. Specifiek de Indische en Molukse gemeenschappen zien een groot verschil tussen generaties: waar oudere generaties liever stilstaan bij de (recente) geschiedenis, willen jongere generaties graag in dialoog over de (pre)koloniale tijd en de link met hun *roots* en identiteit. Ook hebben jongere generaties over het algemeen meer behoefte aan het bespreken van de maatschappelijke doorwerking van de (koloniale) geschiedenis en specifiek het slavernijverleden. Wat alle generaties delen is de behoefte om de persoonlijke (mentale) doorwerking van de geschiedenis te bespreken. Vanuit de Papuase gemeenschap lijkt er met name een sterke behoefte te bestaan om de actuele situatie in West Papua (in de context van de geschiedenis) bespreekbaar te maken. Door de deelnemende Chinees-Indonesische organisaties werd aangegeven dat zij vanuit de jongere generatie minder behoefte zien aan het bespreekbaar maken van de geschiedenis van Chinezen in voormalig Nederlands-Indië,

waar die bij de oudere generaties wel bestaat. Verschillende generaties uit verschillende gemeenschappen hebben de behoefte aan het vieren en stilstaan bij hun cultureel erfgoed. Ook gaven verschillende deelnemers aan dat ze de complexiteit van de ‘schuldvraag’ bespreekbaar willen maken, hoewel zij signaleren dat dat voor veel mensen (nog) spannend is.

Met wie?

Afhankelijk van het doel van de dialoog kan het prettiger of effectiever zijn een dialoog te organiseren binnen een gemeenschap en/of generatie of juist tussen gemeenschappen en/of generaties. Zo gaven deelnemers aan dat wanneer het doel is om kennis over de geschiedenis te verspreiden, het juist belangrijk is hier verschillende gemeenschappen bij te betrekken. Zo worden verschillende perspectieven op de geschiedenis gedeeld en verspreid. Wanneer het doel is om de persoonlijke impact van de geschiedenis te verwerken en te helen, gaven sommige deelnemers aan dat het belangrijk is dat dit binnen de gemeenschap gebeurt, soms zelfs binnen één generatie van een gemeenschap. Wanneer het doel is om wederzijds begrip en respect te creëren, is het juist weer belangrijk om gemeenschappen samen te brengen. Specifiek de oudere generaties gaven aan veel behoefte te hebben aan het betrekken van jongere generaties bij hun dialogen. Echter lijken er vanuit jongere generaties veel eigen samenkomsten te worden georganiseerd, die meer aansluiten bij hun eigen leefwereld.

De behoefte aan het betrekken van een divers publiek werd veelvuldig benadrukt. Met name bij dialogen die de brede samenleving betrekken en waar dus ook mensen van buiten de ervaringsgemeenschappen welkom zijn, is het volgens deelnemers belangrijk dat er diverse perspectieven worden samengebracht. Deelnemers benoemden dat het een uitdaging is om diversiteit op het gebied van opleidingsniveau en kennisniveau over de geschiedenis te bewerkstelligen in dialogen.

Hoe?

De drie redenen voor het voeren van dialoog over de geschiedenis en doorwerking ervan vragen om verschillende dialoogvormen. Er is niet één dialoogvorm die aan de verschillende behoeftes voldoet. De behoeftes met betrekking tot de wijze waarop de dialoog wordt gevoerd verschillen dan ook.

Dialogen met als doel de verwerking van de individuele impact van de geschiedenis werken over het algemeen beter in een meer informele vorm, waarin niet wordt vastgehouden aan een dialoogmethodiek. Dialogen met als doel het verbinden van gemeenschappen en de brede samenleving, om tot wederzijds begrip en respect te komen, vragen juist vaak om een formele methodiek. Omdat een dergelijke dialoog mensen samenbrengt met verschillende achtergronden en perspectieven en dat kan schuren, kan hier juist het volgen van een formele dialoogmethodiek helpen om de dialoog in goede banen te leiden. De rol van een gespreksleider is in deze dialogen van groot belang. Wanneer verschillende gemeenschappen en generaties samen worden gebracht is het belangrijk dat er aandacht wordt besteed aan het zorgen voor een gelijkwaardige inbreng van de verschillende deelnemers.

Ook tussen gemeenschappen en generaties bestaan verschillen in behoeftes. Zo hebben oudere generaties vaak meer behoefte aan informele dialogen, waarin het verleden en de doorwerking ervan impliciet wordt aangeraakt. Jongere generaties hebben juist vaak de

behoefte expliciet over het verleden in gesprek te gaan aan de hand van werkvormen. Uit het onderzoek wordt duidelijk dat al die verschillende behoeftes aan dialoog hun eigen plek hebben binnen het veld en naast elkaar kunnen en/of moeten (blijven) bestaan.

De deelnemers noemden wel een aantal overkoepelende randvoorwaarden die belangrijk zijn in het voeren van een prettige dialoog. Ten eerste gaven meerdere deelnemers aan dat het heel belangrijk is om voorafgaand aan de dialoog duidelijke kaders vast te stellen. Dit kan bijvoorbeeld gaan over het benoemen van gespreksregels voor een veilige sfeer of het vastleggen van een onderwerp. De tweede voorwaarde die door deelnemers werd genoemd is het inzetten van een goede moderator of gespreksleider. Of dit iemand uit de gemeenschap moet zijn of juist niet, verschilt. Ook het belang van cultuursensitieve nazorg werd door veel deelnemers benadrukt. Aanwezigheid van een (psychologisch) hulpverlener of warm kunnen doorverwijzen naar hulp kan volgens deze deelnemers belangrijk zijn. Tot slot gaven deelnemers aan dat het aansluiten bij de leefwereld van de deelnemers aan de dialoog bijdraagt aan een veilige en open sfeer tijdens de dialoog. Hierin speelt taal een belangrijke rol: zorg dat je aansluit bij de taal die de doelgroep van de dialoog prettig vindt. Waar oudere generaties bijvoorbeeld liever niet expliciet worden gevraagd naar hun ervaringen met de geschiedenis, staan jongere generaties verder van de geschiedenis af en voeren zij het gesprek juist graag expliciet. Iets dat in bijna ieder interview werd benoemd is het belang van zintuiglijke zaken als een gespreksstarter, zoals eten, bewegen, muziek, theater en het bekijken van objecten. Dat trekt mensen aan en breekt het gesprek open.

Deelvraag 2: Welke dialoogvormen worden al ingezet vanuit de gemeenschappen?

Er worden al veel dialogen georganiseerd door organisaties uit de ervarings- en herinneringsgemeenschappen. Er zijn acht dialoogvormen geïdentificeerd, die vallen onder drie overkoepelende doelstellingen met betrekking tot dialoog.

Doel: Kennis over geleefde geschiedenis overbrengen

1. Dialogovorm: Inhoudelijke publieksbijeenkomsten met als doel kennis over (periodes van) de geschiedenis overbrengen.
Tijdens deze bijeenkomsten krijgt de dialoog vaak vorm tijdens een (gemodereerd) nagesprek en/of tijdens de koffie, borrel of gezamenlijke maaltijd n.a.v. een inhoudelijke bijdrage(s) van expert(s). De dialogen vinden niet plaats volgens een dialoogmethodiek en staan soms open voor mensen binnen de gemeenschap(pen) en soms ook voor andere geïnteresseerden en betrokkenen.
2. Dialogovorm: Evenementen met als doel het vieren en overbrengen van cultureel erfgoed (kunst en cultuur).
Deze evenementen bestaan vaak uit een combinatie van culturele uitingen. De dialoog krijgt vorm tijdens het cultureel programma, direct gefaciliteerd door bijvoorbeeld vraag en antwoord sessies na een lezing of indirect mogelijk gemaakt, bijvoorbeeld door interactie bij workshops. De dialogen vinden niet plaats volgens een dialoogmethodiek en zijn soms voor mensen binnen de gemeenschap(pen) en soms ook voor andere geïnteresseerden opengesteld.
3. Dialogovorm: Gastlessen met als doel educatie van de jongere generatie.
Tijdens gastlessen vindt de dialoog vaak plaats naar aanleiding van een persoonlijk

verhaal van de gastdocent. De dialogen vinden meestal niet plaats volgens een dialoogmethodiek. Soms wordt wel gebruik gemaakt van werkvormen zoals een stellingenspel. Er bestaan gastlessen voor leerlingen in het primair en voortgezet onderwijs en studenten aan het MBO, HBO en WO.

Doel: Verwerken van de impact van de geschiedenis op het individu

4. Dialogovorm: Bijeenkomsten binnen en tussen gemeenschappen met als doel het bespreken van persoonlijke (familie)geschiedenis, roots en de impact van de geschiedenis op identiteit.

Tijdens deze bijeenkomsten gaan deelnemers aan de hand van bijvoorbeeld filmvertoningen in gesprek over hun persoonlijke geschiedenis en hoe dit relateert aan hun eigen identiteit. De dialoog vindt plaats in de vorm van een workshop of informeel gesprek naar aanleiding van persoonlijke verhalen en vindt niet plaats volgens een dialoogmethodiek. Sommige programma's zijn specifiek gericht op mensen met wortels in de Indonesische archipel/Indonesië, anderen zijn open voor iedereen.

5. Dialogovorm: Bijeenkomsten binnen gemeenschappen met als doel verwerking en/of heling van de psychologische impact van de geschiedenis en het faciliteren van de weg naar hulp.

Een klein aantal deelnemers gaat in gesprek met elkaar aan de hand van verschillende vragen. Mensen kunnen doorverwezen worden naar zorg en hulpverlening. De dialoog staat centraal maar vindt niet plaats volgens een dialoogmethodiek. Soms wordt wel gebruik gemaakt van werkvormen. Deze dialoogvorm wordt voornamelijk ingezet voor de naoorlogse generaties en de Indische en Molukse gemeenschappen.

Doel: Verbinding creëren binnen en tussen gemeenschappen en de brede Nederlandse samenleving met als doel wederzijds begrip en respect

6. Dialogovorm: Bijeenkomsten met als doel het herdenken van kolonisatie, slavernij, oorlog en verzet.

Deze bijeenkomsten nemen verschillende vormen aan en hebben vaak een ceremonieel karakter, gekoppeld aan een belangrijke datum. In de bijeenkomsten is er na afloop ruimte om te ontmoeten en in gesprek te gaan, soms vindt er ook een gemodereerd gesprek plaats. De dialogen vinden niet plaats volgens een dialoogmethodiek. Soms zijn de bijeenkomsten specifiek gericht op één gemeenschap, vaker zijn ze gericht op ieder die behoefte heeft om stil te staan bij de geschiedenis in de Indonesische archipel.

7. Dialogovorm: Bijeenkomsten tussen gemeenschappen (en brede samenleving) met als doel onderlinge verbinding en bewustwording.

Deze bijeenkomsten zijn vaak opgebouwd uit verschillende elementen, waar kunst en cultuuruitingen een grote rol in spelen. De dialoog staat centraal en vaak wordt er een gemodereerde vorm van dialoog gevoerd. Soms ligt hier een formele dialoogmethodiek aan ten grondslag. De dialoog vindt altijd plaats met verschillende gemeenschappen.

8. Dialogovorm: Bijeenkomsten binnen gemeenschappen met als doel verbinding binnen en tussen generaties.

Bij deze bijeenkomsten vindt er een hele informele vorm van dialoog plaats, vaak aan de hand van kunst en cultuuruitingen. De dialoog krijgt vorm in informele gesprekken in koffiepauzes, tijdens het delen van een maaltijd, etc. Er wordt geen dialoogmethodiek gebruikt. Deze bijeenkomsten zijn bedoeld voor verschillende generaties binnen gemeenschappen.

Op alle drie de doelen van de dialoog wordt vanuit de verschillende gemeenschappen en generaties al veel georganiseerd. Met name dialogen met als doel kennisverspreiding worden veel georganiseerd. Soms is het onderscheid niet zo strikt, en wordt een dialoog met meerdere doelen georganiseerd. De meerderheid van de dialogen vindt heel ‘informeel’ plaats: deze dialogen volgen geen dialoogmethodiek, worden losjes of niet gemodereerd en vinden plaats naar aanleiding van bijvoorbeeld eten of een kunstuiting.

5.2 Reflectie

Uit alle ervaringen, inzichten, verhalen en behoeftes die deelnemers hebben gedeeld tijdens de interviews, komt een aantal punten naar voren dat hier speciale aandacht verdient.

Ten eerste wordt duidelijk dat verschillende dialoogvormen die nu worden georganiseerd aan verschillende behoeftes tegemoetkomen. Zij hebben elk hun eigen rol binnen het veld en kunnen naast elkaar (blijven) bestaan. Er is niet één dialoogvorm die aan de uiteenlopende behoeftes zal voldoen. Een belangrijke randvoorwaarde voor het organiseren van de dialoog is om in de organisatie van de dialoog aan te sluiten bij de leefwereld van de doelgroep die je betreft. Écht begrijpen welke taal je moet gebruiken om de doelgroep op het gemak te stellen, welke vorm je tijdens een dialoog het beste kan aanhouden en welke onderwerpen bespreekbaar moeten worden gemaakt kan alleen als je de doelgroep goed kent. Mensen uit de verschillende gemeenschappen en generaties zelf hebben het beste zicht op hoe de dialoog kan aansluiten bij de leefwereld van de doelgroep. Juist omdat de verschillen tussen gemeenschappen en generaties zo groot zijn, is het heel belangrijk dat het ontwikkelen en organiseren van de dialoog vanuit het veld zelf komt en blijft komen.

Ten tweede vindt de meerderheid van de dialogen heel ‘informeel’ plaats: deze dialogen volgen geen dialoogmethodiek en worden losjes of niet gemodereerd. De meeste bijeenkomsten en evenementen dragen dan ook niet de naam dialoog, maar dialoog (aanwakkeren) is vaak wel een van de doelstellingen. Ook in de gesprekken over behoeftes aan dialoog kwam naar voren dat iets expliciet een dialoog noemen niet voor iedereen aantrekkelijk klinkt. Wanneer het doel van de dialoog is om persoonlijke ervaringen te verwerken, de dialoog (vooral) binnen gemeenschappen plaatsvindt en/of de dialoog is gericht op oudere generaties, werken informele vormen goed. De dialoog voeren volgens een dialoogmethodiek gebeurt nog maar weinig. Echter gaven veel deelnemers wel aan dat het voeren van een dialoog waarin alle deelnemers zich vrij voelen om persoonlijke ervaringen te delen en daar ook ruimte voor is, best lastig is wanneer de dialoog niet of nauwelijks wordt gemodereerd. Daarnaast gaven veel deelnemers aan dat er behoefte is om verbinding te creëren tussen gemeenschappen. Het samenbrengen van verschillende perspectieven kan

echter gaan schuren. In zulke gevallen kan het volgen van een dialoogmethodiek, waarin vaste werkvormen worden gevolgd en een moderator het gesprek begeleidt, een veilige omgeving creëren voor een dialoog. Met name jongere generaties hebben behoefte aan meer gemodereerde dialogen, waarin verschillende gemeenschappen betrokken worden en de maatschappelijke doorwerking van de geschiedenis besproken wordt. Investeren in of het begeleiden van de ontwikkeling van formele dialoogmethodieken kan dus potentieel veel impact hebben.

Wel lijkt er al (iets) meer aandacht te komen voor het organiseren van dialogen volgens een dialoogmethodiek. Zo zijn er een aantal dialoogtafels in ontwikkeling die een formele dialoogmethodiek inzetten. Ten eerste ontwikkelt Stichting Pelita momenteel, in samenwerking met mensen vanuit Indische, Molukse, Indonesische, Papua, Chinese, Totok, en Belanda Hitam gemeenschappen, en onder begeleiding van Mercedes Zandwijken van Stichting Ketikoti Tafel, een dialoogtafel over de geschiedenis van het kolonialisme in de Oost en de doorwerking ervan, gebaseerd op de principes van de Ketikoti Tafel. Deze mensen zijn o.a. verbonden aan het Indisch Herinneringscentrum, Jong1508 en het Chinese Indonesian Heritage Center. Deze dialoogtafel wordt ontwikkeld vanuit een behoefte binnen de gemeenschappen om het koloniaal verleden bespreekbaar te maken. In het ontwerp van de dialoogtafel zijn diverse organisaties vanuit verschillende gemeenschappen betrokken (geweest). De doelgroep van de dialoogtafel is de brede samenleving. De organisatoren willen zo snel mogelijk beginnen met de uitvoering van de dialoogtafels en deze op grote schaal uitrollen. Ook Stichting Gedeelde Verhalen is bezig met het ontwikkelen van een integraal concept bestaande uit een door het land reizende theatervoorstelling met daaraan gekoppeld de dialoogtafel en een theater-educatieprogramma voor het voortgezet onderwijs. Tijdens en na afloop van de voorstellingen van het theaterdrieluik AAN DE ANDERE KANT (ADAK), merkten de organisatoren een enorme behoefte bij Molukse Nederlanders om met elkaar in dialoog te gaan. Daarom wil de stichting gebruik maken van de kracht van theater en dit koppelen aan een dialoogtafel voor Molukse Nederlanders. Het doel zou zijn om verschillende mensen uit de Molukse gemeenschappen te verbinden, ongeacht generatie en politieke kleur. Uiteindelijk zou de dialoog moeten leiden tot collectieve heling en verwerking van het verleden. Ook de organisatie Jong 1508 uitte een behoefte aan opschaling van hun generatietafels die volgens een dialoogmethodiek worden georganiseerd. De generatietafels worden nu jaarlijks op 15 augustus georganiseerd, maar er is vraag naar het vaker en lokaler organiseren van deze dialoog.

Ten derde lijken de meeste dialogen te worden geïnitieerd door één organisatie en lijkt er tussen organisaties niet (heel) veel uitwisseling te bestaan met betrekking tot de dialoog. Echter zijn er ook uitzonderingen. Een voorbeeld hiervan is het huidige samenwerkingsverband dat de dialoogvorm op basis van de Ketikoti Tafel methodiek ontwikkelt, dat hierboven wordt beschreven. Hiervoor wordt vanaf de start van de ontwikkeling van de dialoog samengewerkt tussen mensen uit verschillende generaties, gemeenschappen en organisaties. Over het algemeen zijn niet veel materialen ontwikkeld en/of beschikbaar gesteld door organisaties vanuit de herinnerings- en ervaringsgemeenschappen die al dialogen organiseren, zoals overdraagbare werkvormen en gesprekstools die door organisaties kunnen worden (her)gebruikt. Uitzonderingen hierop zijn onder andere de SPEKKOEK. kaartenset ontwikkeld door Indisch Goud en de Ranchito toolkit ontwikkeld door makers van de korte film en podcast De Ranchi Baby's. Stichting Ketikoti

Tafel heeft ook een groot aantal instrumenten ontwikkeld, op basis waarvan nu door bovengenoemd samenwerkingsverband materialen worden ontwikkeld, zoals een werkboek voor de workshops ('Leribuki'), een handleiding voor de deelnemers aan de tafel met context, en thema's en opdrachten voor de workshops. Een enkele deelnemer gaf aan behoefte te hebben aan meer samenwerking tussen organisaties. Meer de weg naar elkaar kunnen vinden om van elkaar te leren en op elkaars ervaringen voort te kunnen bouwen zou potentieel impactvol kunnen zijn, echter gaven niet alle deelnemers duidelijk aan behoefte te hebben aan meer samenwerking en/of uitwisseling.

Tot slot zijn de deelnemers gevraagd wat er volgens hen nodig is om aan de (nog niet vervulde) behoeftes aan dialogoog te voldoen. Het antwoord was unaniem: financiële middelen om dialogen te kunnen ontwikkelen, uitvoeren en/of opschalen. Veel van de organisaties die betrokken zijn in dit onderzoek werken voornamelijk met vrijwilligers. Dit zorgt ervoor dat er volgens sommige deelnemers niet genoeg tijd besteed kan worden aan het organiseren van de dialogoog. Het is dus belangrijk dat duidelijk is welke financieringsmogelijkheden er bestaan voor deze organisaties en dat het aanvragen van financiering laagdrempelig en toegankelijk is.

Team

Simone van Dijk: projectleider, onderzoeker en auteur
Stephanie Welvaart: onderzoeker en auteur
Machteld Nuiver: onderzoeker

Adres

Max Euweplein 36
1017 MB Amsterdam
020 578 79 97
info@diversion.nl

Diversion